

AHMET RIZA'NIN BATI MEDENİYETİ ALGISI VE MODERNLEŞME DÜŞÜNCESİ

Ömer GÜN*

ÖZET

1859'da İstanbul'da dünyaya gelen Ahmet Rıza, doğduğu şehirde başladığı öğrenim hayatını Paris'te tamamlamıştır. Yurda döndükten sonra, bir süre Maarif Nezareti'nde görev yapmıştır. Ancak daha sonra buradaki görevini bırakarak Paris'e yerleşmiştir. 1889'da gittiği Paris'te Auguste Comte tarafından ortaya konulan pozitivismden etkilenen Ahmet Rıza, aynı zamanda bu düşüncenin Türkiye'deki öncülerinden olmuştur. Bu süreçle birlikte pozitivism, Ahmed Rıza'nın fikirlerini şekillendiren yegâne düşünce sistemi haline gelmiştir.

Paris'te bulunduğu süre içinde, Sultan Abdülhamid'e karşı gizli bir yapılanma olarak ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, önde gelen şahsiyetlerinden biri haline gelen Ahmet Rıza, aynı zamanda Paris'te çıkardığı Meşveret ve Mısır'da çıkardığı Şura-yı Ümmet gazeteleri ile cemiyetin sesi olmuştur.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası yurda dönen Ahmed Rıza, Meclis-i Mebusan Reisliği ve Ayan Reisliği yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası İstanbul'da tutunamayarak 1919 yılında Millî Mücadele lehinde çalışmak maksadıyla Paris'e gitmiştir. 1926 yılında ülkemize dönen Ahmed Rıza, 1930 yılında vefat etmiştir.

Bilindiği gibi bir dönemi anlaşılır kılmanın en önemli yollarında biri de dönemin önde gelen şahsiyetlerini tanımak ve anlamaktır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde önde gelen şahsiyetlerden biri olan Ahmet Rıza Bey'in fikri dünyasını anlamak, o dönemi ve o dönemin aydınlarının kafa yapısının anlaşılmasını kolaylaştıracağı muhakkaktır. Bu düşünceden hareketle Ahmed Rıza Bey'in doğumundan başlayarak yaşamı ve düşünce dünyası (modernleşme ve batı medeniyeti algısı odaklı olarak) aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Rıza, Pozitivizm, Batı Medeniyeti, Modernleşme

AHMET RIZA'S WEST CIVILIZATION PERCEPTION CONSIDERATION OF MODERNIZATION

ABSTRACT

Ahmed Rıza who was born in İstanbul in 1859, started education life in the city where he was born in and completed in Paris. After returning home, he worked for a period in Maarif Nezareti (Ministry of Education). But later settled to Paris, leaving his mission there. Ahmed Rıza went to Paris in 1889 and affected by positivism which is put forth by Auguste Comte, and he has been a pioneer in Turkey of this idea. This process in conjunction with positivism, shaped Ahmed Reza's sole thought system.

In the meantime, in Paris, Ahmed Rıza has become one of the leading figure of İttihat and Terakki which is emerged as a secret structure of union and progress against Sultan Abdülhamid and also became the voice of the society by releasing Meşveret in Paris and Şura-yı Ümmet newspapers in Egypt.

In 1908, returning to his homeland after the Declaration of II. constitutional monarchy, Ahmed Rıza, has worked as a chief of Meclis-I Mebusan and of Ayan. After the first world war he went to Paris from İstanbul in 1919 in order to work in favor of the national struggle. After returning to our country in 1926, Ahmed Rıza, died in 1930.

As known, recognize and understand one of the most important ways period will make the understandable leading figures of the period, because of, to understand mind of Ahmed Rıza who left his mark on the last period of Ottoman State and was one of leading person in the İttihat and Terakki Society is certainly makes easier to understand mindset (mentality) of that periods intellectuals. From this point of view, this work is an effort for enlightening Ahmed Rıza Bey's mind and life from his birth.

Keywords: Ahmed Rıza, Positivism, Modernization, Western Civilization

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin, Karlofça Anlaşması ile toprak kaybetmeye başlaması, toprak kayıplarının yanında, devlet otoritesinin sarsılmasına ve ekonomik düzenin bozulmasına neden olmuştur. Devletin kötü gidişini durdurmak isteyen Osmanlı devlet adamları, XVII.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, omergun68@gmail.com

yüzyıldan itibaren kendi içinden çözümler üretmeye çalışmış ancak başarısız olmuştur. XVIII. yüzyılda Batı'nın üstünlüğünü kabul eden Osmanlı Devleti, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmeye hatta zamanla bunları ülkeye aktarmaya başlamıştır.

XIX. yüzyılda Avrupa'nın kendisi karşısındaki üstünlüğünü daha iyi kavrayan Osmanlı Devleti, batılılaşma siyaseti ile buna uyum sağlamaya çalışmıştır (Zürcher, 2013: 15). Bu batılılaşma siyasetinin, iki temel amacı bulunmaktadır: Bunlar öncelikle Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşturmak ve daha sonra Avrupalı devletlerin, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını önlemektir. Osmanlı Devleti'nin bu amaçla yaptığı ıslahat çalışmaları, Tanzimat'tan çok öncesine dayanmakla birlikte bu tarihten sonra daha yoğunluklu olarak yapılagelmiştir (Ortaylı, 2002: 13). Devletin bu kötü gidişini durdurmak maksadıyla yapılan çalışmalardan birisi de yurt dışına öğrenci göndermek olmuştur. Ancak giderlerinin çok olması gerekçesi ile yurt dışından uzmanlar getirtilerek yeni kurulan Avrupai tarz eğitim kurumlarında çalışmaları sağlanmıştır.

Batı, özellikle Fransız örneklerine göre oluşturulmuş bu okulların ilk modellerini askeri okullar oluşturur (Karpat, 2015: 93). Zamanla sayıları ve kapsamı genişleyen bu okullardan, kısa sürede çok sayıda insan yetişmiştir. Büyük bir kısmında Avrupalı uzmanların çalıştığı bu kurumlarda yetişen öğrenciler arasında milliyetçilik, liberalizm gibi fikirler hızla yayıldı (Zürcher, 2013: 21). Tanzimat ve sonrasındaki gelişmelere karşı muhalif bir duruş ortaya koyarak Genç Osmanlılar Hareketine dönüşen bu grubun en dikkat çeken isimleri İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Süavi olarak zikredilebilir. Bu isimlerin pek çoğu Âli ve Fuat Paşa'lar döneminde baskı gördükleri gerekçesi ile Avrupa'ya kaçtılar. 1867'de Mustafa Fazıl Paşa'nın dönmesi, Âli ve Fuat Paşaların ölümü sonrası ülkeye döndüler (Zürcher, 2013: 20-22).

1871–1876 yılları, Osmanlı Devleti açısından oldukça zor yıllardır. Bosna ve Bulgaristan'da patlak veren iç çatışmalar, iflas eden ekonomi, Rusya'nın Bulgaristan ve Bosna olayları nedeniyle Osmanlı Devleti iç işlerine karışması gibi pek çok problem aynı anda ortaya çıkmıştı. Ülkeye dönen Genç Osmanlılar, tüm bu sorunların kaynağı olarak Sultan Abdülaziz'i görmekteydiler (Mccarthy, 2006: 54).

Sultan Abdülaziz'i tahttan indirerek meşrutiyeti ilan etmek isteyen Hüseyin Avni Paşa, orduyu bir hükümet darbesine yönlendirerek Sultan Abdülaziz'i tahtan indirtti. Sultan Abdülaziz'in tahtan bir darbeyle indirilmesinden sonra tahta çıkan V. Murat uzun süre tahtta kalmayarak yerini Sultan II. Abdülhamid'e bıraktı (Mccarthy, 2006: 55). Sultan Abdülhamid tahta çıkar çıkmaz İstanbul Konferansı sırasında meşrutiyeti ilan ederek Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koydu (Zürcher, 2013: 21). Ancak, Sultan Abdülhamid, 1877–1878 Osmanlı Rus Harbi sırasında Meclis-i Mebusan'ın aldığı tavır ve ülkenin güvenliğinden şüphe etmesi üzerine anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak meclisi feshetti (Mccarthy, 2006: 55). İşte bu dönemde 1889 tarihinde askeri tıp okulundaki bir grup öğrenci, meşrutiyeti ilan etmek ve anayasaya işlevsellik kazandırmak iddiaları ile İttihat ve Terakki adında gizli bir örgütlenmeye gitti. Örgüt, askeri ve sivil bürokrasi içerisinde hızla büyüyerek güçlendi. Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesi için Sultan Abdülhamid'e karşı adeta savaş ilan eden bu örgütün, en tanınmış simalarından birisi Ahmet Rıza'dır. Daha sonraki süreçte Meclis-i Mebusan Reisliği de yapacak olan Ahmet Rıza, özellikle 1895–1908 döneminde cemiyetin Paris kolunun önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Hakkındaki değerlendirmeler, politik tutumu ile birlikte değerlendirilirse bir hayli farklıdır:

Bernard Lewis, “*Jön Türklerin en dayanıklı ve korkusuz üyelerinden biriydi. Birçok bakımdan kilit roller üstlendi*” (Lewis, 2014: 268) şeklinde tanımlarken, Hüseyin Cahit Yalçın, “*Parayla, rütbe ve memurluk vaatleriyle bir türlü eğilmeyen o sağlam ve yüksek*

Ahmet Rıza” (Yalçın, 2000: 97) şeklinde tanımlamaktadır. Caner Arabacı ise onu şöyle tanımlar; “*Ahmet Rıza, kendine has orijinal fikir ortaya koyan bir düşünür değildir. Pozitivizmin Türkler, Osmanlı vatandaşları arasında yayıcısı, bir politik gazetesinin başyazarı, yayıncısıdır. Onun için politik söylemi serttir. II. Abdülhamit’e karşı âdeta savaştır. Kendisine değer vererek, ziraat eğitimi aldığı halde, Bursa’da Millî Eğitim Müdürü yapan yönetime karşıdır. Devlet başkanı hakkında; ‘Bu hükümdara insan demeye utanıyorum’ demekten çekinmez. Ona göre Abdülhamit, “Kızıl Sultan”dır. “Dolandırıcı, yalancı, cellât, Tanrı’nın lâneti, kanlı majeste, kanlı despot, soysuz tiran, Müslümanların yüzkarası, koyun sürüsüne çobanlık eden kurt”tur*” (<http://www.canerarabaci.com>).

1. Ahmet Rıza’nın Hayatı

XIX. yüzyıl, düvel-i muazzama karşısında gücünü büyük ölçüde kaybeden Osmanlı Devleti’nin, dağılma ve parçalanmayı engellemek maksadıyla sosyal, iktisadi ve siyasi değişimleri yaşadığı bir dönem olmuştur. Ahmet Rıza Bey böyle bir yüzyılda uzun yıllar Osmanlı bürokrasisinde görev yapmış bir ailede Avusturyalı bir anneden dünyaya gelmiştir.

1.1.Çocukluk, Eğitim ve Memuriyet Dönemi

Ahmet Rıza, 1859’da İstanbul’da doğdu¹. Babası Ali Rıza Bey’in sürgünde olduğu bir dönemde dünyaya geldi. Ali Rıza Bey, iyi İngilizce bilmesi, İngilizler gibi giyinmesi ve Kırım Savaşı sırasında İstanbul’da bulunan İngilizlerle dostluklar kurması nedeniyle, “İngiliz Ali” olarak tanınmıştır. Ali Rıza Bey’in babası Ziraat ve Darphane Nazırı, dedesi Kemankuş Ahmet Efendi ise III. Selim’in sır kâtibi idi. Onun babası ise, Mısır kadılarında Sıddık Molla’dır. Ali Rıza Bey yabancı dil bilgisi, geniş kültürü dolayısıyla Viyana ve Berlin elçiliklerinde vazifeli olarak çalışmıştır. Şura-yı Devlet ve Ayan Meclisi (Ebuzziya, 1989: 124) üyeliklerinde bulunmuş ve sarayda Teşrifat Nazırı olmuştur(Korlaelçi, 1992: 47). Annesi Naile Hanım ise Avusturyalı asil bir aileye mensup İslamiyet’i kabul etmiş bir bayandır (Malkoç, 2007a: 95). Ali Rıza Bey, Viyana sefaretinde görevli olduğu sırada bu hanımla evlenmiştir.

Ahmet Rıza Bey’in eğitiminde annesi Naile Hanım’ın önemli sayılabilecek bir etkisi olmuştur. Naile Hanım, oğlunu küçük yaşlardan itibaren Batı kültürü etkisinde yetiştirmiş ve yabancı dil öğrenmesini sağlamıştır (Gündüz ve Bardak, 2011: 9). Ayrıca özel hocalardan ders alarak şiirle ilgilenmiştir. Küçüklüğünde yakalandığı astım hastalığı sebebiyle çocukluğu, Vaniköy sırtlarındaki çiftliklerinde avcılık yapmak ve bahçe işleriyle uğraşmakla geçmiştir (Ebuzziya, 1989: 124).

Ahmet Rıza, Beylerbeyi Rüştüyesini bitirdikten sonra Mahrec-i Aklâm adındaki, devlete memur yetiştirmek üzere kurulmuş olan bir okula, daha sonra da Galatasaray Sultanisi’ne (Mekteb-i Sultanî) devam etmiştir. Gençlik yıllarına ilişkin ilginç bir anekdot, bu dönemde avcılıkla uğraşması ve avcılık üzerine bir kitap kaleme almış olmasıdır (Sönmez, 2012: 2).

Orta öğrenimini Galatasaray Sultanisi’nde tamamlayan Ahmet Rıza, daha sonra Bab-ı Alî Tercüme Odasında göreve başlamıştır. Burada kısa süreli bir memuriyet hayatı yaşamıştır. Görevi sırasında, Osmanlı Devleti bürokrasisini öğrenmesinin yanı sıra, Fransızcasını da geliştirme imkânı bulmuştur. Fakat o memuriyeti hiçbir zaman sevmemiştir (Gündüz ve Bardak, 2011: 9). Buradaki görevinde uzun süre kalmayan Ahmet Rıza istifa ederek Konya’da² sürgünde bulunan babasının yanına ziyarete gitti. Yolculuk

¹ Ahmet Rıza Bey’in doğum tarihi ile ilgili olarak Ziyad Ebuzziya ve Erdem Sönmez, 1858 tarihini vermektedir (Bkz, Ebuzziya, 1989: 124-127; Sönmez, 2012: 2).

²Ebuzziya babasının sürgün yeri olarak Antalya’yı vermektedir (Bkz, Ebuzziya, 1989: 124).

esnasında Anadolu köylüsünün perişan halini yakından gördükten sonra, bu durumun sebeplerini araştırmaya yöneldi. Tüm bunların, tarımın geriliğinden ileri geldiği düşüncesiyle Fransa'ya gidip ziraat öğrenimi yapmaya karar verdi. Böylece 1883'de, ziraat yüksek tahsili için, babasının da yardımlarıyla özel öğrenci olarak Paris'e gönderildi (Malkoç, 2007a: 96). Paris'te 3 yıl içinde Grignon Ziraat Mektebi'ni bitirdi ve uzman ziraatçı olarak ülkemize geri döndü. Yurda döndükten sonra yeni tekniklerle çalışan bir işletme kurmaya çalışmışsa da başarılı olamadı. Ayrıca Ziraat Nezaretine başvurdu ancak bu girişimi de başarısız oldu. Başarısız girişimler sonrası memuriyet için dönemin Maarif Nezareti'ne müracaat etmiş, Bursa İbtidai-i Mülki Mektebi Müdürlüğüne atanmıştır. Maarif Nezareti'nde başlangıçta sekiz ay Kimya öğretmenliği yaptıktan sonra Maarif Nazırı Münif Paşa'nın takdiri ile Bursa Maarif Müdürlüğüne atanarak 3000 kuruş maaşla çalışmaya başladı (Korlaelçi 1998: 43).

Ahmet Rıza, bu görevinde 4 yıl kaldı. Görev süresi içinde devlet işlerinin işleyiş zihniyeti ve mantığından rahatsız olarak istifa etti. İstifa kararının ardından, 1889'da Fransız İhtilâli'nin yıldönümü münasebetiyle düzenlenen sergiyi bahane ederek Fransa'ya gitti. Ahmet Rıza'nın Paris'e gidişi ile ilgili iki farklı rivayet söz konusudur. Birinci rivayete göre kaçmıştır (Korlaelçi, 1992: 48; Korlaelçi 1998: 44; Malkoç, 2007b: 110). İkinci rivayete göre ise izin almıştır (Gündüz ve Bardak, 2011: 10; Fındıkoğlu, 1962: 6; Kuran, 1995: 27). Sonuç olarak Ahmet Rıza, Paris'e gitmiş ve 1908 yılına kadar 19 yıl Paris'te kalmıştır.

1.2. Paris Dönemi

Ahmet Rıza, Paris'e gitmesiyle zaten daha önceden tanıdığı Pozitivizm ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Geçimini sağlayabilmek için Mösyö Kirkof vasıtasıyla adliyede tercümanlık yaparken, bir yandan Sorbonne Üniversitesi'nde Tarih-i Tabii dersleri alır, bir yandan da Pierre Laffitte'nin verdiği pozitivizm derslerine devam eder (Malkoç, 2007a: 97). Daha sonra merkezi Paris'te bulunan Pozitivistler Birliğine (Societes Positivistes) üye olarak cemiyetin temel düsturu olan “*Düzen ve İlerleme*” (Ordre et Progres) esasına hayatının sonuna kadar bağlı kalır (Barış, 2011: 14). Bunun dışında Fransız pozitivistlerin “*La Revue Occidentale*” adlı dergisinde İslamiyet'i tanıtıcı ve onun yüceliğini ortaya koyan makaleler yazarken, bir yandan da Fransız basınında Osmanlı Devleti aleyhinde çıkan yazılara cevap vermiştir. Paris'teki faaliyetleri ve üye olduğu cemiyetler yüzünden İstanbul'a dönmesi istenmiştir. Ahmet Rıza buna uymadığı gibi, İstanbul'a Posta ve Telgraf Nezareti'ne yazdığı mektupta hiçbir gizli cemiyete mensup olmadığını, vatan ve milletin menfaat ve hukukunu müdafaa gerektiği zaman bunu Paris gazetelerinde yayımlayacağı yazılarla yapabileceğini ifade etti (Ebuzziya, 1989: 124). Bu arada Ahmet Rıza, ülkenin içinde bulunduğu durumu değerlendiren ve çözüm önerileri (eğitim ve müspet ilim) getiren 6 rapor yazarak İstanbul'a gönderdi. Bu lâyihalarda meşrutiyet rejiminin iyi bir yönetim biçimi olduğunu ve şeriatında meşveret usulünü emrettiğini anlatmaya çalışmıştır. Ancak İstanbul'dan beklediği ilgiyi göremeyince bu lâyihaların bir kısmını bastırmıştır³. Aynı zamanda, babasının eski arkadaşı olan Suriye Eski Mebusu Halil Ganem'in çıkarmakta olduğu “*La Jeune Turquie*” gazetesinde siyasî yazılar yazmaya başlamıştır (Gündüz ve Bardak, 2011: 12).

1889'da İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye öğrencileri tarafından kurulan “*İttihat-ı Osmani Cemiyeti*” ile İstanbul'dan itibaren ilgilenmekteydi. 1892 başlarında cemiyetin nizamnamesi kendisine gönderildiğinde o da bazı eleştirilerde bulunmuştu. Aynı yıl

³ Vatanın Hâline ve Maarif-i Umûmiyenin İslahına Dair Sultan Abdülhâmid Han-ı Sâni Hazretlerine Takdim Kılınan Altı Lâyihadan Birinci Lâyıha Londra'da, Vatanın Hâline ve Maarif-i Umûmiyenin İslahına Dair Sultan Abdülhâmid Han-ı Sâni Hazretlerine Takdim Kılınan Lâyihalar Hakkında Makam-ı Sadarete Gönderilen Mektubu Cenevre'de bastırıldı.

cemiyetin ileri gelenleri tutuklanmış, bir süre sonra serbest bırakılmış ve ardından büyük bir kısmı Paris'te toplanmaya başlamıştı (Barış, 2011: 14). 1984 yılına gelindiğinde başını Ahmet Rıza'nın çektiği büyük bir muhalif Jön Türk gurubu Paris'te oluşmuştu. Dr. Nazım'ın teklifi ile cemiyete giren Ahmet Rıza, kısa sürede cemiyet Paris şubesi içinde önde gelen bir karakter olmakla kalmayarak pozitivist bir düsturu olan *Ordre et Progres*'den hareketle cemiyetin adını "*İttihat ve Terakki*" koymuştur.

Sultan Abdülhamid Han, Ahmet Rıza'nın yurda dönmesi için Paris elçiliğini devreye sokmuş ancak başarısız olmuştur. Bu hususta, Ziyad Ebuzziya, Sultan Abdülhamid'in Ahmet Rıza'yı ikna etmek için 2500 lira ihsanda bulunduğunu ancak Ahmet Rıza'nın kabul etmediğini belirtmektedir (Ebuzziya, 1989: 125). Ahmet Rıza, 1895'te Türkçe "*Meşveret*" isimli gazeteyi ve aynı adla Fransızca ekini çıkarmaya başlamıştır (Ebuzziya, 1989: 125). Ahmet Rıza, gazetesinde doğu kültürünü, batının ilim ve kültürüyle yoğurarak, halkın eğitim seviyesini yükseltmeyi, devletin ilerlemesi ve gelişmesi için şiddetin kullanılmaması gerektiği yönünde yayınlar yapar (Gündüz ve Bardak, 2011: 13). Bunların yanında, Sultan Abdülhamid idaresine karşı hakarete varan oldukça sert yazılar yazmıştır. Bunun üzerine de gazetenin Osmanlı Devleti'ne sokulması yasaklanmıştır.

Militan bir siyasi gazete olarak tanımlanabilecek olan *Meşveret* gazetesi, on beş günde bir Fransızca ve Türkçe olarak yayınlamaktadır. Başyazarlığını sürekli Ahmet Rıza'nın yaptığı ve birçok açıdan onun dünya görüşünü yansıtan *Meşveret*'in, başında pozitivist özel ifadeler ve pozitivist takvimi yer almaktadır. Ayrıca gazete uzun süre *İttihat ve Terakki*'nin yayın organı olarak faaliyette bulunmuştur (Malkoç, 2007a: 101). Yazıların genellikle müstear isimler ya da kısaltmalarla verildiği gazetenin yazarları arasında, Halil Ganem (Katolik Arap), Ahmet Rızâ, G. Ümid mahlasıyla Aristidi Paşa (Ortodoks Rum), Albert Fua (Yahudi), Anmekyan (Pierre Anmeghian) Efendi'den (Ermeni) gibi en önemli ortak paydaları Sultan Abdülhamid'in şahsında Osmanlı Devletine başkaldırmak olan kişiler bulunmaktadır (Özcan, 1989: 397). Türkiye'ye Galata Fransız Postahanesi ile gizli olarak sokulmaya çalışılan gazetenin okuyucusuna ulaşmasında yabancı konsoloslukların payı olmuştur (<http://www.canerarabaci.com>). Yasak olmasına rağmen ülkeye girişinde yabancı konsolosluklar ve *İttihatçı* devlet görevlilerince destek gören gazete, zaman zaman yakalanmış ve durum ilgili birimlere iletilmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.MTV. 00286.00118.001.001. Bkz Ek 1).

Ahmet Rıza'nın, görüşlerini benimsemeyenlere karşı katı tavrı, laik ve pozitivist fikirleri, bazı yabancı çevrelerle kurduğu söylenen ilişkiler, muhafazakâr Jön Türkler arasında tepki toplamaya başladı. Bu sırada Mizancı Murat Bey'in İstanbul'dan Mısır'a kaçarak *Mizan* gazetesini çıkarmaya başlaması Mısır'ı Jön Türklerin odağı haline getirirken, Ahmet Rıza'nın Cemiyetin Paris şubesindeki liderliğini de sarstı. Ayrıca Ahmet Rıza'nın, *Meşveret* gazetesini, *İttihat ve Terakki*'nin resmi yayın organı olduğu halde, şahsi malı gibi kullanması, geçimsiz kişiliği de onun *İttihat ve Terakki* içindeki yerini kaybetmesinde etkili oldu. Bunlara ilaveten Mizancı Murat'ın Paris'e gelmesi ve *Mizan gazetesinin* elden ele dolaşması, Mizancı Murat'ın doğal liderliğini ortaya çıkardı. Tüm bunlardan sonra 1896 yılında cemiyet içinde yeni bir düzenlemeye gidilerek cemiyetin Paris şubesinin başına Mizancı Murat getirildi (Malkoç, 2007a: 102; Ebuzziya, 1989: 125). Bu noktada şunu belirtmek gerekir. *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin o dönemde Paris şubesine ilaveten Kahire, Cenevre, Balkanlar ve Kafkaslarda şubeleri bulunmaktaydı. Bu şubeler içinde zaman zaman Ahmet Rıza'nın liderliğini yaptığı Paris şubesi İstanbul'a oranla merkez şube gibi çalışmaktaydı (Tunaya, 1988a: 20). Mizancı Murat'ın Paris şubesinin başına getirilmesi sonrasında bu şubenin gücü ve faaliyetleri Cenevre'ye

kaydırılmıştır. Böylece Paris şubesinin yerini Cenevre şubesi ve *Meşveret*'in yerini de *Mizan* alırken Ahmet Rıza da büyük ölçüde dışlanmışır⁴

Sultan Abdülhamid Han, 1896 yılında kendisine ve Osmanlı Devleti'ne adeta savaş ilan eden *Meşveret*'in yayınlanmasının yasaklanması için Fransa hükümeti nezdinde girişimlerde bulunarak yayınlanmasını yasaklattırılmıştır (BOA, Y.A.HUS. 00351.00061.001.001. Bkz Ek 2). Buna göre Ahmet Rıza, neşriyatta bulunmaya devam etmesi durumunda sürgün edilecektir. Ahmet Rıza'nın tahripkâr ve hakaretimiz yayın anlayışı bu cezayı almasına neden olmuştur. Ancak, Fransız hükümeti, basın tarafından yapılan yoğun baskıya dayanamayarak Fransızca yayınına izin verir (Cumhuriyet, 27.1.1950: s.2). Bunun üzerine Ahmet Rıza, *Meşveret Gazetesi*'ni çıkarmaya devam etmek için Cenevre'ye geçti ve çalışmalarını burada sürdürdü (Özcan, 1989: 397).

Ahmet Rıza, anılarında Fransa'dan ayrılmasını *Meşveret*'in Türkçe baskısının yasaklanması ve Fransa Hükümeti'nin kendisini istenmeyen adam ilan etmesine dayandırmaktadır (Demirbaş, 1988: 15). Ancak bunların dışında İttihat ve Terakki'nin Cenevre şubesinin son dönemde güçlenmesi ve bu şubenin başında Abdullah Cevdet ve İshak Sükûti gibi Ahmet Rıza'nın düşünce sistemine çok yakın kişilerin bulunmasının da etkili olduğu unutulmamalıdır. Fransız hükümetinin bu süreçte takındığı tavır ise dilediği zaman Jön Türkleri, Osmanlı Devletine karşı bir koz olarak kullandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Cenevre'de *Meşveret*'in yayına başlaması üzerine İstanbul Hükümeti, gazetenin basımı için gerekli hurufatı satın alınca, gazetenin basımı oldukça zorlaştı. *Meşveret*'i çıkarmakta kararlı olan Ahmet Rıza bu amaçla gazeteyi Belçika'ya nakletti (Ebuzziya, 1989: 125). Belçika'da *Meşveret* gazetesinin çıkarılmasına, tıpkı Fransa'da olduğu gibi, hükümet tarafından yasak getirildi. Bunun üzerine Ahmet Rıza pozitivist Hector Denis vasıtasıyla gazetesini çıkarmak istese de kral tarafından hakkında verilen sınır dışı kararı gereği Belçika'da gazetesini neşretme imkânı bulamamıştır (Malkoç, 2007a: 105). Belçika Krallığının Ahmet Rıza'nın faaliyetlerine yasak getirerek sınır dışı etmesi, tıpkı Fransız hükümetinin yaptığı gibi Jön Türkleri Osmanlı Devletine karşı bir koz olarak kullandığını göstermektedir. Bu tavır aynı zamanda Osmanlı Devleti nezdinde itibar kazanma çabasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Üzerinde durulması gereken bir başka nokta da Ahmet Rıza adına, böylesine olumsuz sonuçlara rağmen onun, Avrupa'da tutunabilmesi, arkasında güçlü bir pozitivist destek olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Meşveret gazetesi, 1908 yılına kadar Fransa'da Fransızca olarak yayınlanmaya devam etmiştir. Osmanlı Hükümeti basın yayın yoluyla Ahmet Rıza'nın Padişaha hakaret ettiği gerekçesiyle dava açtırmış, ancak kayda değer bir sonuç alamamıştır (Ebuzziya, 1989: 125). Ayrıca Ahmet Rıza, *Meşveret*'i Mısır'da *Şura-yı Ümmet* adıyla çıkarmaya başlamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devlet idaresi gazetenin ülkeye girişini yasakladı. Fransa'da yayına hazırlanarak Mısır'da tab edilen yasaklı gazetenin Fransız postası vasıtasıyla ülkeye giriş yapması nedeniyle Bab-ı Ali'den Paris sefaretine gerekli bilgi verilerek tedbir alınması istenmiştir (BOA, Y.A.HUS. 00429.00066.001.001. Bkz Ek 3). Ancak gazete meşrutiyetin ilanına kadar yayın hayatına devam etmiştir (Demirbaş, 1988: 17).

1897 yılında Sultan Abdülhamid, kendisine karşı yurt dışında muhalif faaliyette bulunan başta Mizancı Murat olmak üzere önde gelen şahsiyetleri İstanbul'a davet etmiştir. Mizancı Murat ve bazı Jön Türk önderleri, Sultan Abdülhamid'e ıslahatlarda yardımcı

⁴ Malkoç, 2007a: 103, Ebuzziya, Ahmed Rıza'nın Türk-Yunan Harbi (1897) sırasında gazetesinde Girit İsyanını destekler mahiyette yayımladığı bir yazıyı tekdize yanaşmaması üzerine, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden çıkarıldığını belirtmektedir (Ebuzziya, 1989: 125).

olmak iddiasıyla İstanbul'a geri dönmüştür (Zürcher, 2000: 132; Zürcher, 2013: 36). 1897–1899 yılları Jön Türk hareketi için oldukça sönük yıllar olmasına karşın, Jön Türklerin önde gelenlerinin İstanbul'a dönmeleri, Ahmet Rıza'yı tekrar cemiyet içinde önemli bir noktaya taşıdı (Ergenekan, 2011: 108). 1899 yılında yaşanan en dikkat çekici hadiselerden birisi de Miralay Yusuf maiyetinde iki kişinin Ahmet Rıza'yı katletmek için Avrupa'ya geldikleri yönündeki yalan haberlerin Avrupa'daki İttihatçılar arasında yayılmasıdır. Bu haber Osmanlı Devlet idaresinde, Avrupa'daki İttihatçılar tarafından çıkarılan maksatlı uydurma bir haber olarak değerlendirilerek, rahatsızlık oluşturmuştur (BOA, Y.PRK.EŞA. 00032.00057.001.001. Bkz Ek 4).

Anılarında Paris'te bulunduğu süre içinde ekonomik olarak oldukça zor yıllar geçirdiğini belirten Ahmet Rıza, çalışmak için bulduğu işlerden de Sultan Abdülhamid'in kendisini kovdurduğunu belirtmesine karşın, Mısırlı İzzet Paşa, Mısırlı Prenses Nazlı Hanım, Mehmet Ali Paşa'nın zevcesi Enise Hanım, Prenses Emine Hanım, Roma Elçiliğinden Reşit Sadi Bey, Girit'ten İbrahim Ethem Bey ve Mısırlı Said Halim Paşa gibi kişilerden yardım gördüğünü belirtmektedir (Demirbaş, 1988: 18-19). Bunun yanı sıra Osmanlı devlet idaresine karşı ağır eleştiriler yazmakta çekinmeyen Ahmet Rıza'nın Stockholm sefiri Şerif Paşa'nın iyi niyetini kullanarak maddi menfaat sağladığı İstanbul hükümeti tarafından tespit edilmiştir (BOA, Y.PRK.EŞA. 00032.00074.001.001. Bkz Ek 5). Ahmet Rıza anılarında, Şerif Paşa'dan ayda yüz frank aldığını belirtmektedir (Demirbaş, 1988: 19). Belgeden anlaşıldığına göre bu durum Bab-ı Âli'de rahatsızlık oluşturmuştur.

Mizancı Murat ve önde gelen bazı ittihatçıların İstanbul'a dönmesi sonrasında cemiyet içinde konumunu güçlendiren Ahmet Rıza'nın, 1899 yılında Lahey'de düzenlenen Silahsızlanma Konferansına cemiyeti temsilen katılmak istediği İstanbul Hükümeti tarafından tespit edilmiştir. Daha önce Belçika'dan sınır dışı edilen Ahmet Rıza, Paris'ten Belçika'ya geçmesine rağmen, hakkında hiçbir işlem yapılmayarak yolculuğuna devam etmiştir (BOA, Y.A.HUS. 00397.00003.001.001; Y.A.HUS. 00397.00003.001.001. Bkz. Ek 6). Osmanlı hükümeti de Ahmet Rıza'nın Lahey'de yapmaya çalıştığı faaliyeti (BOA, Y.A.HUS. 00397.00089.001.001; Y.A.HUS. 00397.00089.002.001. Bkz. Ek 7) önceden haber alarak engellemeye çalışmıştır (BOA, Y.PRK.HR. 00027.00048.001.001. Bkz. Ek 8). Ahmet Rıza, Haziran 1899'da Lahey'de masonlara mahsus bir salonda cemiyet oluşturmaya çalışmıştır. Bu çaba aslında Jön Türkler için, Osmanlı Devleti'ne karşı yaptıkları mücadeleye, Avrupa'dan daha güçlü bir destek bulma arayışı olarak değerlendirilebilir. Buradan sonra Ağustos 1899'da Christiania'da (Kristiyanya) yapılacak olan barış konferansına katılmak için harekete geçen Ahmet Rıza, Stockholm Sefaretinin mahalli hükümet nezdinde yaptığı çalışma ile başarısız olmuştur (BOA, Y.PRK.EŞA. 00033.00083.001.001; Y.PRK.EŞA. 00033.00083.002.001. Bkz. Ek 9). Konferansa Jön Türkleri temsilen katılan Ahmet Rıza, Stockholm Sefaretinin çalışması sonucu, hususi bir konferans bile veremeyerek, buradan ayrılmak zorunda kalmıştır.

1899 yılında Sultan Abdülhamid'in üvey kardeşi ve eniştesi olan Damat Mahmut Paşa ve oğulları Sabahattin ve Lütfullah'ın Fransa'ya kaçmaları, cemiyetin yeniden güçlenmesine önemli bir katkı sağladı (Zürcher, 2000: 133). Ancak bu durum aynı zamanda cemiyet içinde Ahmet Rıza ile Prens Sabahattin arasında yeni bir liderlik yarışının da ortaya çıkmasına neden oldu. Prens Sabahattin'in teklifi ile 1902 tarihinde Paris'te I. Jön Türk Kongresi yapıldı. Kongrede, Cemiyet içinde iki farklı görüş ortaya çıktı. Bunlardan biri, Prens Sabahattin'in temsil ettiği "*müdahaleciler*" ve Ahmet Rıza'nın temsil ettiği "*adem-i müdahaleciler*". Müdahaleciler Rusya, Fransa ve İngiltere gibi devletlerin, Sultan Abdülhamid'i tahtan indirmek için müdahale etmesi ve gerekirse şiddet kullanılarak Abdülhamid'in tahttan indirilmesini isterlerken, Ahmet Rıza'nın başını çektiği adem-i müdahaleciler ise, dış müdahale ve şiddet kullanmadan Sultan'ın tahtan indirilmesi

gerektiğini, Ermeni grupların iddia ettiği gibi bir takım şiddet eylemlerinin kullanılmasının Osmanlı Devleti'ne zarar vereceğini savunmuştur (Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid, 1999: 275). Bu kongre aynı zamanda bölünmeyi de başlatmış, Ahmet Rıza Terakki ve İttihad Cemiyetini kurarken, Prens Sabahattin Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyetini kurunca bölünme kesinleşmiştir⁵.

1907 yılında Ermeni grupların öncülüğünde, Paris'te Jön Türklerin ikinci kongresi yapıldı. Kongrede Ahmet Rıza ve taraftarları azınlıkta kaldı. Kongreden çıkan en önemli karar, ordunun ayaklandırılarak Sultan Abdülhamid'in tahtan indirilmesinin sağlanması oldu. Bu kararın alınmasında, 1906'da Selânik 3. Ordu subayların tarafından kurulmuş olan Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin çalışmaları etkili oldu. Bu cemiyet, kongre öncesi Ahmet Rıza ile temasa geçerek Terakki ve İttihad Cemiyeti ile birleşmişti (Zürcher, 2000: 135). Kongreden sonra Selânik'te bazı subaylar tarafından başlatılan isyan hareketi sonucunda, 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet II. Abdülhamid tarafından yeniden ilan edildi (Ahmad, 1995: 29).

1.3. II. Meşrutiyet Dönemi

1908'de II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra Ahmet Rıza, hemen yurda dönmeyerek bir müddet gelişmeleri dışarıdan takip etmiştir. 25 Eylül 1908'de *ebu'l-ahrar* (hürriyetçilerin babası) olarak törenle karşılanan Ahmet Rıza (Yalçın, 2001: 62), döndüğünde karşılaştığı manzara karşısında büyük bir şaşkınlık yaşamıştır. Çünkü Meşrutiyetin ilanında hiçbir katkısı olmayan kişilerin ortalıkta böbürlenerek gezmekte olduğunu görmüştür (Malkoç, 2007b: 126). Ahmet Rıza İstanbul'a döndükten sonra 16 Ekim 1908 tarihinde Sultan Abdülhamid tarafından huzura kabul edildi (Malkoç, 2007a: 110). Aralık 1908 seçimlerinde İstanbul Mebusu seçilen Ahmet Rıza, cemiyet içinde daha pasif bir görev olan Meclis-i Mebusan başkanlığına seçildi. Bu seçim sonrası Mebusan Meclisi'nde Allah adına yemin etmekten kaçındığı belirtilmektedir (Fendoğlu, 2002: 741). Ahmet Sönmez bu süreçte Ahmet Rıza'nın cemiyet içindeki saygınlığının devam ettiğini, cemiyetin "*Muhterem Ağabeyi*" olarak saltanat ile İttihat ve Terakki merkezi arasında bağlantıyı sağlayan kişi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Enver Paşa'nın Naciye Sultan ile olan evliliği hususunda da etkisi olduğu üzerinde durmaktadır (Sönmez, 2012: 124). Mebusan Meclisi başkanlığı süresince zaman zaman devlet görevlisi olarak Avrupa'ya seyahatlerde bulunmuş ve bu vesileyle Avrupa ile olan bağına da koparmamıştır (BOA, Y.EE. 00015.000219.001.001. Bkz. Ek 10). 31 Mart Hadisesi öncesi keskin çıkışları ve pozitivist inançları nedeniyle yoğun eleştiriler alan Ahmet Rıza, Hasan Fehmi, Zeki ve Ahmet Samim'in öldürülmeleri sonrası, cemiyetle arası tamamen açılarak 1911'da merkez komitesinden çıkarıldı⁶. Ayrıca 31 Mart hadisesinin ilk gününde ölümden dönen Ahmet Rıza, isyan sona erdikten sonra Sultan Abdülhamid'in hal edilmesi taraftarı olmuştur (Malkoç, 2007a: 115).

Üç yıl Mebusan Meclisi başkanlığı yapan Ahmet Rıza (Korlaelçi, 1992: 49), 1912 seçimlerine katılmamış ve aynı yıl Ayan Meclisi üyeliğine seçilmiştir⁷. İttihat ve Terakki'nin takip ettiği politikayı doğru bulmayan Ahmet Rıza, Balkan Savaşları sırasında Fransa'ya giderek Osmanlı Devleti lehine politika oluşturmaya çalışmıştır (Malkoç, 2007b: 127). İttihat ve Terakki yönetimi ile Ahmet Rıza arasındaki kesin ayrılık Bab-ı Ali Baskını

⁵ Malkoç, 2007a: 107, Kuran, bölünmeyi tetikleyen en önemli etken olarak Ahmet Rıza'nın kişiliğindeki rakip olarak gördüğü herkesi tenkit etme alışkanlığından ileri geldiğini ileri sürmektedir (Kuran, 1995: 184).

⁶ Sönmez, 2012: 126, Ebuzziya cemiyetten çıkarıldığı tarihi 1910 olarak vermektedir. Ancak gazeteci Zeki Bey'in 10 Temmuz 1910'da öldürüldüğünü düşündüğümüzde bir yanlışlık olduğu görülmektedir (Ebuzziya, 1989: 126).

⁷ Bülent Demirbaş, Sultan V. Mehmet'in aslında Ahmed Rıza'yı sevmediği ama günün şartları gereği samimi davrandığını belirterek, Ahmed Rıza'nın Ayan Meclisi üyeliğini Padişah'tan kendisinin talep ettiğini belirtmektedir (Bkz; Demirbaş, 1988: 65-66).

sırasında gerçekleşmiştir (Barış, 2011: 41). Bu süreçte cemiyetten uzaklaşan Ahmet Rıza, Veliht Vahdettin Efendi ile samimi bir dostluk kurmuştur (Korlaelçi, 1992: 49; Demirbaş, 1988: 69).

1.4. Mütareke Dönemi

Birinci Dünya Savaşı, 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes anlaşması ile son bulurken Mütareke Dönemi başladı. Osmanlı Devleti, pek çok cephede yenilgiler alarak şartları ağır bir anlaşma imzalamıştı. Bütün bu yaşanan hadiselerin tek sorumlusu olarak İttihatçılar görülmekteydi. Ahmet Rıza'nın kanaati de bu yöndeydi ve dolayısıyla gerek meclis içinde gerekse meclis dışında İttihatçıları suçlayan beyanatlarda bulunuyordu⁸. Bu dönemde Sultan Vahdettin, Ahmet Rıza'yı 9 Ekim 1918'de Ayan Meclisi başkanlığına atamıştır (Ebuzziya, 1989: 126). Anılarını yayına hazırlayan Bülent Demirbaş, onun aşırı makam hırsından ve yaptığı münasebetsizliklere son vermek için padişah tarafından bu makama getirildiğini belirtmektedir (Demirbaş, 1988: 69). Rıza, anılarında Ayan Meclisi başkanlığına seçildikten sonra padişahın kendisi ile görüşmeyi eskisi kadar istemediğini belirtmektedir (Demirbaş, 1988: 69). Bu durum Demirbaş'ın belirttiği tespiti doğrulamaktadır.

Sultan Vahdettin, Ahmet İzzet Paşa hükümetinin İttihatçılarla olan yakın ilişkilerinden rahatsız olarak, bazı bakanların (Cavit ve Hayri Beyler) istifa etmeleri için İzzet Paşa ile görüşmek üzere Ahmet Rıza'yı görevlendirmiştir. Ahmet İzzet Paşa istifa etmiş ve istifasında, bunun Kanuni Esasi'ye uymadığını belirtmesi üzerine Padişah, Ayan Meclisinden konu ile ilgili kendi lehine bir karar alınmasını istemiştir (Demirbaş, 1988: 72).

Ahmet Rıza, Mütarekeden sonra İttihatçıların düşmesi, İtilafçıların kuvvetsiz olduğunu düşünerek insiyatifi üzerine alır ve ülkeyi tek vücut haline getirerek barış konferansına katılmak amacıyla Vahdet-i Milliye Heyeti (Millî Birlik Heyeti) adıyla bir heyet kurulmasına karar verir. Esasında böyle bir kurumun kurulmasında Mebusan Meclisinin feshedilmiş olmasının da katkısı olmuştur (Demirbaş, 1988: 69). Vahdet-i Milliye'yi oluşturmak amacıyla tüm siyasi partilerin temsilcileri toplantıya çağrılır (Sönmez, 2012: 129). Ancak bu toplantıya Teceddüd Fırkası'nın da katılacak olması nedeniyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası katılmamıştır (Demirbaş, 1988: 74). Yapılan görüşmeler neticesinde 6 Mart 1919 tarihinde Ahmet Rıza'nın başkanlığında Vahdet-i Milliye Heyeti kuruldu. Heyet bir nizamname yayınlayarak, üyelik şartını; İttihatçıların günahlarına bulaşmamış olmak ve namuslu olmak olarak belirledi (Sönmez, 2012: 129). Heyet'in otuz üç üyesi olmuştur ve bunlardan yalnız dört tanesi eski İttihatçıdır (Tunaya, 1988: 440). Ayrıca heyetin bir siyasi teşekkül olmadığı gibi hiçbir siyasi parti ile de bağının bulunmadığı kamuoyuna açıklanarak, barış yapılı yapılmaz görevinin sona ereceği duyuruldu (Malkoç, 2007a: 121).

Heyet, kuruluşunun ardından İstanbul'daki yabancı devlet temsilciliklerine, Wilson Prensiplerinin adaletli bir şekilde uygulanması yönünde bir muhtıra verdi. Ayrıca Vahdet-i Milliye Heyeti adına, Çürüksulu Mahmut Paşa, Nabi Bey, Reşid Bey ve Ahmet Rıza'dan oluşan dört kişilik heyet, Dr. Henry Churchill King ve Charles R. Crane başkanlığında oluşturulmuş Amerikan heyeti ile görüşmüştür (Tunaya, 1988: 440). King-Crane Komisyonu olarak anılan heyet 3 Haziran 1919'da İstanbul'a geldikten sonra farklı dernek ve siyasi partilerle görüşmeler yapmıştır. Vahdet-i Milliye Heyeti ile Amerikan Heyeti arasında yapılan görüşmede özellikle manda ve himaye konusu gündeme gelmiştir. Ahmet

⁸ “Türkiye kendini soymuş, kana boğmuş, mahvetmiş ve istemediği yıkıcı bir savaşa sürüklemiş olan uğursuz bir fitnenin kurbanı olmuştur” (Sönmez, 2012: 127).

Rıza, bu konuda Türklerin efendi değil kendilerine dost aradığını, ABD'ye bazı ticari imtiyazların verilebileceğini belirtmiştir (Demirbaş, 1988: 77). Ahmet Rıza Bey, Damat Feritçi olmamasına rağmen, manda ve himaye konusunda bağımsızlık amacını gütmemiştir. Aslında onun kafasındaki oluşum *Büyük Fransız Devriminin Fransa'sı* tarafından eğitimciliği ve koruyuculuğu üstlenilmiş bir devlet yapılanmasıdır (Tunaya, 1988: 443).

Ahmet Rıza, bu dönemde ortaya çıkan siyasi boşluk içinde Sadrazamlık için bir çalışma içine girerek Fethi Bey ve M. Kemal ile görüşmeler de yapmış ancak başarısız olmuştur (Sönmez, 2012: 126; Malkoç, 2007a: 122). Bunun yanı sıra, Ayan Meclisi kapandıktan sonra, Vahdet-i Milliye Heyeti adına Sultan Vahdettin'e Saltanat Şurasının toplanması yönünde telkinlerde bulunmuştur (Demirbaş, 1988: 79).

Ahmet Rıza'nın yapıcı siyasi faaliyetleri, Mütareke Döneminin başında yakın ilişki içinde olduğu Damat Ferit Paşa ile arasının açılmasına neden olmuştur. Özellikle Ahmet Rıza'nın Ayan Meclisi Başkanı iken İttihatçıların yargılanması için bazı evrakları Damat Ferid Paşa'nın istemesine karşın vermemesi (Demirbaş, 1988: 71-72), Mebusan Meclisinin kapanmasına Ahmet Rıza'nın muhalefet etmesi, Vahdet-i Milliye Heyeti'nin çalışmaları ve son olarak hükümet kurma teşebbüsleri neticesinde Nisan 1919'da Ahmet Rıza, Ayan Meclisi Reisliğinden azledilir (Sönmez, 2012: 130). Bu süreçte yaşanan bir diğer gelişme Damat Ferid Paşa ve Şeyhülislam Sabri Efendi'nin emri ile 2 saatlik bir tutukluluk yaşamasıdır (Demirbaş, 1988: 81-82). Bu olay üzerine Ahmet Rıza, İstanbul'da kalamayarak İtalya üzerinden Paris'e gitmiştir.

Ahmet Rıza, İstanbul'da bulunduğu süreçte adının sulh konferansına katılacak heyet içinde bulunmasına Temsil Heyetinin karşı çıkmasına karşın, M. Kemal, Ahmet Rıza'nın Millî Mücadele'ye destek vermesini isteyen bir mektup da yazmıştır. Paris'e varmadan İtalya'da Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, tarafından organize edilen ve Sevr Anlaşmasında değişiklik yapılmasını isteyen, Roma Konferansına Cavit Bey, Talât Paşa, Çürüksulu Mahmut gibi kişilerle birlikte katılan Ahmet Rıza, kongre sonrası Paris'e geçerek Türk millî davasının haklılığını anlatan bildiriler yayımlanmıştır. Ancak tüm bunlara karşın Millî Mücadele ruhunu anlamaktan uzaktır (Sönmez, 2012: 131).

Lozan Barış Anlaşması sonrası 18 Kasım 1923'te, emeklilik hakları için Defterdarlığa⁹ başvuran Ahmet Rıza, 1926 yılında yurda dönmüştür. Ahmet Rıza Bey hayatının son günlerini, ümitsiz bir şekilde babasından kalma Çengelköy'deki çiftliğinde geçirirken, düştüğü sefalet nedeniyle ölümünden bir süre önce bütün kitaplarını satmak zorunda kalmıştır (Korlaelçi, 1986: 249; Ebuzziya, 1989: 126).

Bir gün ayağını haliya takarak düşmesi sonucu kalça kemiğini kıran Ahmet Rıza, bir buçuk ay kadar hastanede kaldıktan sonra, 26 Şubat 1930'da vefat etmiştir (Akşam, 28 Şubat 1930: 2). Türk Ocağı cenaze merasimine katılımın sağlanması için ulusal basında bir bildiri yayınlamıştır (Cumhuriyet, 27 Şubat 1930: 4).

1.5. Kişiliği

Ahmet Rıza, karşısındaki kişide saygı uyandıran, kültürlü, girişken, açık sözlü, mücadeleci, inatçı ve her şeyden önemlisi hayatının sonuna kadar ilkelerine sadık kalan bir pozitivist idi. Feroz Ahmad tarafından profesyonel ihtilalci (Ahmad, 1995: 218), olarak tanımlanan Ahmet Rıza, son derece soğukkanlı ve uzlaşması oldukça zor bir insandı (Malkoç, 2007a: 122).

⁹ Tunaya'nın 18 Teşrin-i Sani 1923 tarihli İkdam'ın haberine dayanarak verdiği bilgiye göre başvuru kabul edilmiş ve hesabı tetkik edilmektedir (Tunaya, 1988: 445).

Hayatının son döneminde yakın bir ilişki içinde olduğu Hüseyin Cahit; “Ahmet Rıza, yekpare bir şahsiyetti. Bu adam ya dost ya da düşman; ya iyi adamdı ya fena adam. Faydalı olmayan şey zararlı idi. Onun için ikisinin ortası düşünceler ince farklar yoktu. Ve zannediyorum çok alıngandı. Ufak bir tenkide bile tahammül edemez ve bunu unutmazdı.” diyerek onu anlatmaktadır (Yalçın, 2001: 63).

Ahmet Rıza vatanseverlik hususunda “Ne şoven bir insanım ne de yabancı düşmaniyım Lessing¹⁰ ile beraber diyorum ki, Allah beni dünya vatandaşı olmaktan meneden bir vatanseverlikten korusun” diyerek milliyetçiliğine açıklık getirmiştir (Ahmet Rıza, 2015: 30).

Ahmet Rıza, bir pozitivist olmasına karşın, eserlerinde İslam’ın yüceliği, ilme verdiği önem, kadının İslam’daki yeri hususunda oldukça önemli yazılar kaleme almıştır. Devlet yönetiminde sonsuz güce karşı olan bir anlayışı benimserken aynı zamanda istişarenin önemine vurgu yapmaktadır. Ahmet Rıza Halifelik’in kaldırılmasını küçük devletler kategorisine inmek olarak değerlendirmektedir (Ebuzziya, 1989: 126).

Anıları, Haluk Şehsuvaroğlu tarafından *Cumhuriyet* Gazetesinde, 25 gün süreyle (26 Ocak 1950 – 19 Şubat 1950) yayınlanmıştır. Daha sonra *Meclis-i Mebusan ve Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey’in Anıları* adıyla Bülent Demirbaş tarafından kitaplaştırılmıştır.

1.6. Eserleri:

Ahmet Rıza’nın *İslâhat, Osmanlı, Meşveret* ve *Şurâ-yı Ümmet* gazetelerinde Türkçe, *La Revue Occidentale* ve *Mechvéret Supplement* dergilerinde Fransızca *Positivist Review* dergisinde ise İngilizce pek çok makalesi yayımlanmış olmasının yanı sıra kitap halinde hazırlanmış eserleri de mevcuttur (Gündüz ve Bardak, 2011: 28).

1-Vazife ve Mesuliyet

Bu ad üç kitapçıktan oluşan bir serinin genel adıdır. Bu üç kitapçıkta genel olarak padişahlar, şehzadeler, kadınlar, ilmiye ve askeriye sınıfına mensup kişiler ve dahası büyük küçük herkes gücü nispetinde devlete hizmetle vazifeli olduğu üzerinde durulmaktadır (Malkoç, 2007a: 129). Bu kitapçıklar şunlardır:

- a) Padişah ve Şehzadeler, Mısır (Kahire), 1320/1904, 26 s.
- b) Asker, Matbaa-i Osmaniye, Kitaphane-i İslam ve Askeri, İstanbul/Mısır, 1323/1907, 133 s.
- c) Kadın, Paris, 1324/1911, 56 (Gündüz ve Bardak, 2011: 29).

2- *Meşveret*’deki yazıları (1895–1908), Bu yazıları Fransızca ve Türkçe yazılmış olup bir kısmı imzalı, bir kısmı imzasızdır. Buradaki makalelerinde Ahmet Rıza, sosyal, siyasi ve iktisadi konulardaki fikirlerini kaleme almıştır (Fındıkoğlu, 1962: 8).

3- Lâyihalar: 1889’da ikinci kez Paris’e gelişinden sonra Sultan II. Abdülhamid’e yazdığı ıslahat projelerini ihtiva eder. Bunlardan yayınlananları şunlardır.

- a) Vatanın Hâline ve Maarif-i Umûmiyenin Islahına Dair Sultan Abdülhâmid Han-ı Sâni Hazretlerine Takdim Kılınan Altı Lâyihadan Birinci Lâyiha, Londra, Imprimerie Internationale, 1895, 56 s.
- b) Vatanın Hâline ve Maarif-i Umûmiyenin Islahına Dair Sultan Abdülhâmid Han-ı Sâni Hazretlerine Takdim Kılınan Lâyihalardan Hakkında Makam-ı

¹⁰ Gotthold Ephraim Lessing (22 Ocak 1729 - 15 Şubat 1781), Alman yazar, filozof, gazeteci ve Alman Edebiyatının ilk önemli eleştirmenidir. Aydınlanma Çağı’nın önde gelen temsilcilerindendir.
tr.wikipedia.org/wiki/Gotthold_Ephraim_Lessing, Erişim: 23.01.2016.

Sadarete Gönderilen Mektuptur, Cenevre, Imprimerie et Lithographie A. Friedrich, 1896, 36 s. (Gündüz ve Bardak, 2011: 29).

4- La Crise'del' Orient (Buhran-ı Şark), Paris, 1323/1907.

5- Echos de Turquie (Türkiye Haberleri), Paris, 1920.

6- Rehnuma-yı Sayyad (Avcılık Kılavuzu), İstanbul: Kırk Anbar Matbaası, 1876, 62 s. (Gündüz ve Bardak, 2011: 29).

7- La Faillite Morele de La Politique Occidentale en Orient (*Batının Doğu Politikasının Ahlaken İflası*), Paris, Librairie Picart 1337/1922 / Fransızca Aslından Çeviren: Ziyad Ebuzyia, Üçdal Neşriyat İstanbul 1982. Daha sonra bu eser Ergun Göze tarafından yeniden yayına hazırlanmıştır. Ahmet Rıza, Batının Politik Ahlaksızlığı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2015. Ahmet Rıza, bu eserinde Batı dünyasının asırlar boyunca Hristiyanlık taassubuyla Türklere ve Müslümanlara karşı beslediği kin nefret ve düşmanlığı ortaya koymaya çalışmıştır.

8- Mektuplar (Korlaelçi, 1992: 49; Fındıkoğlu, 1962: 8).

2. Ahmet Rıza Batı Medeniyeti Algısı

Ahmet Rıza, Batı Medeniyetinin geçmişten günümüze gelişimi ve Doğu Medeniyeti¹¹ ile ilişkileri üzerine oldukça dikkat çekici değerlendirmelerde bulunmuştur. Auguste Comte'un öğrencisi olan ve onun düşünce dünyasına hâkim olacak pozitivist felsefeyi öğreten Pierre Lafitte, gerek Batı gerekse Doğu Medeniyeti ile ilgili fikirlerinin temel kaynağı olmuştur (Lewis, 2014: 268).

Ahmet Rıza'ya göre “medeniyetin en ulvi gayesi insanlar ve benzerleri arasında entelektüel münasebetleri temin ve tanzim etmek herkese yeteneklerini serbestçe geliştirmek ve kabiliyetlerini herkesin yararına kullanmasını” sağlamaktır. Medeniyetleri İslâm Medeniyeti, Hristiyan Medeniyeti gibi tasnif ederken Arapçanın çoğunlukla konuşulduğu İslâm Medeniyeti'nin Arap Medeniyeti olmadığını dile getirmiş, aynı şekilde Latincenin Batının ilim dili olması nedeniyle Latin Medeniyeti olacağı anlamına gelmeyeceğini savunmuştur. Bunun yanı sıra ilmin din ve milliyetle alakası olmadığını vurgulayarak, her milletin dehasına, sosyal durumuna ve kaynaklarına göre ilmin gelişimine katkıda bulunduğunu dile getirmektedir (Ahmet Rıza, 2015: 135).

Ahmet Rıza, vatanını çok sevdiği gibi insanlığı ve hakikati de çok sevdiğini belirterek, aynı zamanda Avrupa'nın vahşi siyasetinden nasıl nefret ediyorsa aynı şekilde entelektüel ileriliği, ilmi buluşları, birçok sahayı kaplayan teknik uygulamalarını da o denli saygı ile andığını belirterek, Avrupa'ya olan bakış açısında ırkçı bir anlayış olmadığını altını çizmektedir (Ahmet Rıza, 2015: 30). Batı medeniyeti karşısında adeta İslâm'ın savunuculuğunu üstlenen Ahmet Rıza, bu durumu şöyle ifade etmektedir; “İslam'ı savunarak söylediğimiz şeyle, her tarafta görüldüğü gibi, bir dini değil adalet ve insanlığı savunmak istedik” (Korlaelçi, 1986: 255).

Ahmet Rıza'ya göre Batı, daima kazanmak ve sömürmek isteyen bir ahlâksızdır. Kazanma içgüdüsünü diri tutmak için ise, din ve maddi menfaatleri kullanarak kaba kuvvete başvurur. O Servet Tanrısının tapıcısıdır. Sömürmek, Batı Medeniyetinin temeli ve aynı zamanda yaşam kaynağıdır. Batı Medeniyetinin sömürgecilikteki temel hedefi ise, İslam Medeniyetine ait olan her türlü zenginliği ele geçirmek ya da yok etmektir. Ahmet Rıza Batı'yı yumurtasını pişirmek için komşusunun evini yakacak bir kişiye benzeterek,

¹¹ Ahmed Rıza'nın Doğu Medeniyeti diye kast ettiği İslam Medeniyeti, doğu olarak zikrettiği topraklar İslam coğrafyasıdır.

hedefini gerçekleştirmek için her yolu kullanabileceğinin altını çizmektedir(Ahmet Rıza, 2015: 24-25).

Ahmet Rıza, batının askeri ve siyasi bakımdan bir bölgeyi işgal etmek istediğinde, bu bölgenin geri kalmışlığına son vermek ya da onları modernleştirmek bahanelerinin arkasına sığınarak bu bölgeleri ele geçirdiğini, İngilizlerin Avustralya’da Aborjinler, Fransızların Kuzey Afrika’da yerlilere, Almanların Namibya’da yerlilere yaptığı soykırım örnekleri ile açıklamaktadır. Ahmet Rıza’ya göre Avrupalılar, ele geçirdikleri bölgelerdeki insanların tamamını öldürmüyorsa, bu sadece onları köle olarak kullanmak istediği içindir (Ahmet Rıza, 2015: 25).

Ona göre Batı Medeniyeti, Fransız İhtilâli’nin bayrağını, dünyanın birçok yerinde yaptıkları kötülüklerin üzerinde dalgalandırmaktadır. Bu yüzden dünyanın birçok yerinde dökülmüş kanlardan dolayı Avrupa sorumludur. Ayrıca Avrupalının gözünde, Türklerin barbar bir millet olduğu anlayışının bilerek yerleştirildiğini ve en demokrat Avrupalı da bile, bu anlayışın var olduğunu belirtmektedir. Bugün “*kin yarın savaş mantığı ile*” doğuya karşı, bilinçli bir nefret oluşturulduğunu, bu sayede batının doğu üzerindeki maddi emellerini gerçekleştirmek istediğini belirtmektedir (Ahmet Rıza, 2015: 34).

Ahmet Rıza’ya göre Batı’nın, Doğu’da yapılmasını istediği her iyileştirme, aslında doğuya değil batıya hizmet etmesi için yapılır. Batı’nın menfaatlerine uymayan hiçbir iyileştirme yapılamaz. Örneğin I. Dünya Savaşı’nın çıkışı ve sonrasında yaşanan tüm hadiselerin sorumlusu “*medeni*” Avrupa’dır ve Osmanlı Devleti topraklarının parçalanması da onların menfaatlerine hizmet etmektedir (Ahmet Rıza, 2015: 40–43).

Haçlı Seferleri üzerinde yoğunluklu olarak duran Ahmet Rıza, bu seferler üzerinden Batı Medeniyeti analizleri yapmıştır. O’na göre Haçlı Seferleri, Papalığın öncelikle ekonomik çıkarlar, daha sonra otoritesini güçlendirmek maksadıyla yapılmış seferlerdir. Haçlı Seferleri’nin ortaya çıkışındaki en önemli gerekçelerden birisi İslâm dünyasında o dönemde olan ilmin, kilisenin varlığını tehdit etmesidir. Çünkü ilim, kilisenin karanlık yüzünü ortaya çıkaracak olmasında dolayı, kilisenin baş düşmanıdır(Ahmet Rıza, 2015: 66-70). Ayrıca Papalığın Hz. İsa’nın mezarına ulaşmak, 1054’te ayrılan Ortodoks Kilisesini tekrar kendisine bağlamak ve doğunun şehirlerini kontrol ederek, ticari menfaat elde etmeyi amaçladığını belirtmektedir. Haçlı Seferlerini, barbarların medeniler üzerine yaptığı seferler olarak niteleyen Ahmet Rıza, *katiller, caniler, hırsızlar, korsanlar, yağmacılar, günahlarını Türk kanıyla yıkamak için yola çıktılar* demektedir (Ahmet Rıza, 2015: 73-80).

Ona göre Haçlı Seferleri, İslâm dünyasında şiddeti, vahşeti, kaba taassupları, yeminlerine saygısızlıkları, verdikleri sözde durmayışları, esirlere karşı aşağılık davranışları ile Avrupa’yı hatırlatan seferlerdir. “*Haçlı Seferleri bir savunma savaşıdır. Fakat özgürlükçü fikirlere karşı entelektüel köleliği ve Hıristiyan Avrupa’nın korktuğu ve nefret ettiği özgürleştirici ilme karşı da cehaleti savunma savaşıdır.*” Haçlı Seferlerine böyle bir tanım getiren Ahmet Rıza, bu zihniyetin Avrupa’da hâlâ yaşadığını ve her fırsatta uygulamaya çalıştıklarını dile getirmektedir (2015: 96).

Ona göre Orta Çağ Avrupasında Hıristiyanlık, kutsal kalıntılar, sihir ve büyüden ibarettir. Batı Medeniyetinin bu hale gelmesinin tek sorumlusu papalıktır. Bunun temel nedeni ise, onun aç gözlülüğüdür. Hıristiyan Avrupa, tıpkı Grek ve Roma Medeniyetlerini ahlâken yıktığı gibi, İslâm Medeniyetini de Haçlı Seferleri ile yok etmeye çalışmıştır (Ahmet Rıza, 2015: 118). Orta Çağ’da tüm Avrupa’da hâkimiyetini menfaatlerini tehdit eden ilim kimden yayılırsa yayılsın Papalığın en büyük düşmanı olmuştur. Papalık, nasıl Müslümanlar üzerine hücum etmiş ise, aynı şekilde Sicilya’ya da hücum etmiştir (Ahmet Rıza, 2015: 127).

Ahmet Rıza'ya göre, ilmin vatanı yoktur. Her millet kendi nispetinde katkıda bulunur. Ancak Orta Çağ Avrupası, ilme hiçbir katkı sunamamıştır. Buna karşın İslâm Medeniyeti, Orta Çağda ilimde oldukça ileri gitmiştir. Bunun belli başlı nedenleri ise, İslâm'ın geçmişte yapılmış bilimsel çalışmalara hürmet etmesi, İslâm'ın ilmi teşvik etmesi, İslâm'da ruhban sınıfının olmaması ve hoşgörü anlayışıdır. Diğer taraftan bu etkenlerin batıda bulunmaması ilmin gelişmemesine neden olmuştur (Ahmet Rıza, 2015: 142 vd).

Ahmet Rıza'ya göre bilimsel anlayış, XI. yüzyıldan sonra yavaş yavaş Doğu'dan Batı'ya doğru kaymıştır. Ona göre Orta Çağda İslam dünyasında deney ve gözleme dayalı muazzam bir ilmi gelişme vardır. Buna karşın Avrupa'da, kitapları incelemek ve daha önce yapılanları tekrar etmeye dayalı bir bilimsel anlayış mevcuttur. XI. yüzyıldan itibaren doğuda yaşanan Moğol istilasası, İslâm'da ayrılıkların derinleşmesi, iç çatışmalar, hoşgörünün kaybolması, devlet adamlarının beceriksizliği gibi etkenlere bağlı olarak bilimsel çalışmalar gerilerken, Avrupa, Haçlı Seferleri ile yakından tanıma şansını elde ettiği Doğu'nun bilimsel anlayışını almaya başlamıştır. Aklın ön planda olduğu bu anlayış, XIII. yüzyılda başlayıp XVII. yüzyılda tamamen Avrupa'da kabul görmüştür (Ahmet Rıza, 2015: 188 vd).

Ahmet Rıza, Avrupa'nın Rönesans ve sonrasında meydana gelen bilimsel gelişmeleri, İstanbul'un fethinden sonra İtalya'ya kaçan bilim adamlarına dayandırdıklarını belirterek, bunu bilinçli olarak yaptıklarını ifade etmektedir. Batı Medeniyetinin, Haçlı Seferleri ile birçok bilimsel ve teknik bilgiyi Müslümanlardan öğrenmelerine rağmen bunu inkâr etmelerinin temel nedeni, kendi halklarına Müslümanları (Türk, Arap ve Acem), iflah olmaz birer barbar olarak tanıtmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. O'na göre Batı, kendi halklarına Müslümanları böyle tanıtarak, doğudaki menfaatlerini gerçekleştirme gayesi gütmektedir. Batı'da, Müslümanların bir zamanlar Doğu'da kurdukları muazzam medeniyet ile Batı medeniyetinin temellerini attığını öğrenmelerinden, İslam'a olan bakış açısının değişmesine neden olmasından korkmaktadırlar (Ahmet Rıza, 2015: 215- 223).

O, geçmişte Müslümanların kanları ile günahlarından arınacaklarını telkin eden kilisenin yerini, bugün diplomasinin aldığı belirterek, bu zihniyetin modern diplomasi ile aynen devam ettiğine işaret etmektedir. O'na göre Batı'da bugün engizisyon mahkemeleri çalışmıyor olsa da, Papa III. Innocent ve II. Urban zihniyeti hâlâ yaşamaktadır (Ahmet Rıza, 2015: 236).

Ahmet Rıza, Batılıların Medeniyetinin, Haçlı Seferleri ve sonraki süreçte, kendi medeniyetlerini kurarken yararlandığı ve daha sonra yakıp yok etmeye kalktığı İslam Medeniyetinden özür dilemesi gerektiğini belirtmektedir (Ahmet Rıza, 2015: 216).

3. Ahmet Rıza Modernite Düşüncesi

Ahmet Rıza, Montesquieu, Locke, Voltaire, Helvetius, d'Holbach, Gustave Le Bone, Ernest Renan, Herbert Spencer gibi batılı düşünürlerden etkilenmiştir. Ancak onun düşünce dünyasını şekillendiren esas etken, pozitivism olmuştur (Özden, 2004: 120). Auguste Comte tarafından sistemleştirilen pozitivismi benimseyerek, Türkiye'ye getirip yerleştiren Ahmet Rıza'dır (Bolay, 2002: 527). Comte'un, pozitif dönemde dinin ve metafiziğin devrinin kapadığını belirterek, düzenin sağlanacağını, ilerlemenin ise daha sonra gerçekleşeceğini savunması Ahmet Rıza'yı pozitivism bağlamıştı. Comte, Fransız İhtilâli sonrası ortaya çıkan manevi boşluğu bilimi dinleştirerek, bir bilim dini kurarak doldurmak istemiştir (Bolay, 2002: 530). Ahmet Rıza'nın modernite düşüncesini doğru anlamak için pozitivismi bilmek gerektiği tespitini yapmak herhalde yanlış olmayacaktır.

Ahmet Rıza'ya göre, toplumun ilerlemesi için, devlet yönetiminde bir uzmanlar topluluğu yetiştirilmelidir. O'na göre devlet idaresi, nesnel tabiat kanunlarını bilen seçkinler topluluğunun hakkıdır. O aradığı seçkinler zümresinde ordunun içinden beklemektedir (Özden, 2004: 121–122; Bolay, 2002: 530). Bu bakış açısı aslında pozitivist, laisist, üsttenci ve otoriter (Özlem, 2004: 455) siyaset anlayışının bir göstergesidir. Öte yandan Ahmet Rıza, kendi eğitim anlayışı ile bir çelişkiye de düşmüştür. Çünkü bu anlayış halka güvenmemek onun eğitilebilirliğini de inkar etmektir. Aslında Ahmet Rıza'da oluşan, halka karşı güvensizlik fikrinin kaynağı, Gustave le Bon'dur (Ergenekan, 2011: 118).

Ahmet Rıza, toplumsal ilerlemenin sağlanabilmesi için din, aile, iş bölümü gibi düzeni oluşturan unsurların uyumlu bir şekilde bir araya getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Devlet yönetiminde dine biçtiği rolü ise, toplumu bir arada tutacak (İttihad sağlayacak) ortak bir değer (harç) olarak görmektedir (Özden, 2004: 122). Ona göre uhrevi özelliklerinden koparılmış bir İslâm, toplumsal gelişme için gereklidir (Bolay, 2002: 527). O İslâm'ın ilme verdiği önemi her fırsatta dile getirerek, devlet idarecilerinin bu anlayışı samimiyetle benimseyip uygulamaları gerektiğini dile getirmiştir (Ebuzziya, 1989: 126). Onun İslâm'a olan sempatisini kuvvetlendiren en önemli güç, kaynağını pozitivistten alan Hıristiyanlık karşıtlığıdır. Bu pozitivistin, onun düşünce dünyasına olan etkisinin bir yansımasıdır.

Ahmet Rıza, Orta Çağ döneminde İslâm dünyasında meydana gelen bilimsel gelişmenin temel nedenini, İslam rasyonalizmi ile açıklayarak, İslam dünyasının kuvvetini ve büyüklüğünü, âlimlerin eseri olan ilme borçlu olduğunu ifade eder. Ona göre, bu dönemde mimari, ziraat, sanayi ve gemicilikte çok derin ve ince bir ilim vardır (Ahmet Rıza, 2015: 154). Onu bu anlayışa iten düşünceyi, yine pozitivistin bilim anlayışı ile açıklamak mümkündür.

Ahmet Rıza'ya göre, medeniyette ilerlemenin ilk adımı ve temeli eğitimidir. Halkın eğitimini sağlamak, devletin görevidir. Eğitim olmadan yapılan bir ilerleme temelsizdir. Bu sebeple devletin geleceği de tehlikededir (Gündüz ve Bardak, 2011: 22). Ona göre medeniyette ilerlemenin gereklerinden bir diğeri de sanayi sahasında maharetli bir toplum oluşturmaktır. Bir ülkede sanayi ne kadar ilerler ise, millet o denli kuvvetli olur. Ahmet Rıza, bir devletin yalnız din ile bekasını koruyamayacağını belirterek, eğer bu mümkün olsa idi Afrika'daki kabilelerin Fransızların eline düşmeyeceğini ifade eder (Korlaelçi, 1986: 257).

Ahmet Rıza'ya göre, gelişme için gerekli olan temel ihtiyaçlardan birisi de reformdur. Ancak bu reform belli bir zümreye değil tüm halkı kapsayacak mahiyette olmalıdır (Ergenekan, 2011: 115). Onun yazılarında savunduğu düşüncelerden birisi, yabancı müdahalesi ve şiddet karşıtlığıdır. Devletin, kendi sorunlarını kendisinin çözmesi ve bunu yaparken de şiddetten uzak durması gerektiğini savunmuştur (Ergenekan, 2011: 116).

Ahmet Rıza, ülkenin kalkınması ve gelişmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması gereken kurumlardan birisinin, ordu olduğunu işaret eder. O'na göre devleti kurtaracak ve yüceltecek ana kuvvet, çağın gereklerine göre modernize edilmiş bir ordudur (Gündüz ve Bardak, 2011: 19). Ordunun zayıflaması Avrupa için bir fırsat oluşturur. Ancak ordu, fethetmek için değil, ülkeyi savunmak için vardır. Ayrıca ordu, siyasete müdahale ederek, ülkenin doğru yönetilmesi için taraf olmalıdır (Ergenekan, 2011: 118).

Ona göre toplumların gelişmesi ve ilerlemesinde en elzem kurum, aile düzeni ve teşkilatıdır. Gelecek nesillerin yetişmesi için, aile ve kadınlara düşen sorumluluklar vardır. Bir milletin ilerlemesi ve gelişmesi, kadınların bilgi düzeyi ile orantılıdır (Korlaelçi, 1986:

257). Ayrıca bir milletin ahlak ve terbiyesi ile kadınların giyiniş tarzı arasında bir ilişki olduğunu dile getirmektedir. O'na göre kadın, dışarıda olmakla ve süslü giyinmekle cazibeli olmaz, kadını cazibeli yapan şey onun zarafetidir. Kadının temel görevi, çocuğunu sağlıklı bir şekilde eğitmektir (Gündüz ve Bardak, 2011: 27). Ahmet Rıza, erkek kadını beslemeğe mecburdur, diyerek pozitivist anlayışını ortaya koyarken, aynı zamanda kadınların erkekler gibi eğitim görmeleri ve hür olmaları gerektiğini savunmuştur (Korlaelçi, 1986: 266).

Ekonomi konusunda elitist bir liberalizmi savunan Ahmet Rıza (Malkoç, 2007a: 115), millî servetin hesapsızca harcanmasına karşı durarak, hükümetlerin vergi ile emanete aldığı paraları hakkıyla kullanması gerektiğini savunur.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, Ahmet Rıza'nın modernite algısı, onun hayatının ve fikirlerinin odağını oluşturan pozitivist modernleşme algısına eş değerdedir. O'na göre, toplumun gelişmesi ve ilerlemesi için, metafizikten uzak aklın ve bilimin ön planda olduğu pozitif toplumun oluşturulması gereklidir. Bunun gerçekleşmesi için ise, pozitivist toplumun tüm katmanlarına yayılması gerekir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan reisliği yapan Ahmet Rıza, erken yaşta gittiği Avrupa'da pozitivistten etkilenmiş ve batıda meydana gelen bilimsel gelişmelere hayran kalmıştır. Bu süreçten sonra tüm olayları, pozitivist penceresinden değerlendirmiştir. Fransız pozitivistinin laisist, merkezîyetçi, otoriter, üstenci fikirlerini düstur edinerek bu anlayışı, fikirlerinin odağı haline getirmiştir.

Batı medeniyetine bakış açısını, tamamen pozitivist doğrultusunda oluşturan Ahmet Rıza, Rönesans ile birlikte batıda meydana gelen bilimsel gelişmelere karşı derin bir hayranlık beslerken aynı zamanda Hıristiyanlığa karşı da o denli bir nefret duymaktadır. Onun Hıristiyanlığa karşı duyduğu nefretin temelinde, pozitivistlerin batıda Rönesans öncesi dönemde bilimin gelişmesine Hıristiyanlığın engel teşkil ettiği anlayışı yatmaktadır. Ahmet Rıza'nın İslam'a bakış açısı da pozitivist pencereden olmuş ve manevi değerleri boşaltılmış bir İslam'a sempati ile yaklaşmıştır. Aslında onun İslam sempatisini körükleyen temel etken Hıristiyanlık karşıtlığından gelmektedir. Dolayısıyla pozitivist birisi için İslam'a olan sempatisi bu şekilde daha anlamlı olmuştur.

Ahmet Rıza'nın modernleşme algısı neredeyse siyantist (bilimperest) düzeyindedir. O bir toplumda modernleşmenin gerçekleşmesinin ancak aklın ve bilimin ön planda olduğu bir anlayışla gerçekleşebileceğini savunmuştur. Ancak pozitif toplumun kendiliğinden gerçekleşemeyeceğini savunan Ahmet Rıza, burada da pozitivistin üstenci ve otoriter anlayışını benimseyerek, toplumun zaaf içinde olduğunu, gerekirse bir aydın zümresi ya da ordu eli ile pozitif toplumun oluşturulmasını savunmuştur.

Positivist, onun yalnızca medeniyete dair fikirlerini değil; kadın, ordu, siyaset, ekonomi ve din gibi toplumun tüm dinamiklerine dair fikirlerini etkilemiştir. Dolayısıyla onun fikirleri, köklerini kendi medeniyetinden değil, Batı Medeniyetinden alır ve bu yönüyle millî olmaktan uzaktır. Ayrıca yeni bir medeniyet projesi geliştirmek yerine, taklitçidir.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık OSMANLI ARŞİVİ

Yıldız Evrakı

BOA,Y.MTV. 00286.00118.001.001.

BOA,Y.A.HUS.00351.00061.001.001.

BOA,Y.PRK.EŞA. 00032.00057.001.001.

BOA,Y.PRK.EŞA.00032.00074.001.001.

BOA,Y.A.HUS. 00429.00066.001.001.

BOA,Y.A.HUS. 00397.00003.001.001; Y.A.HUS. 00397.00003.001.001.

BOA,Y.A.HUS. 00397.00089.001.001; Y.A.HUS. 00397.00089.002.001.

BOA,Y.PRK.HR. 00027.00048.001.001.

BOA,Y.PRK.EŞA. 00033.00083.001.001; Y.PRK.EŞA. 00033.00083.002.001.

BOA, Y.EE. 00015.000219.001.001.

SÜRELİ YAYINLAR

Akşam, 26 Şubat 1930 - 10 Mart 1930.

Cumhuriyet, 26 Şubat 1930 - 10 Mart 1930 /26. Ocak 1950 – 19 Şubat 1950.

KİTAPLAR

AHMAD, F. (1995). **İttihat ve Terakki (1908–1914)**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

AHMET, R. (2015). **Batının Politik Ahlaksızlığı**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

BARIŞ, S. (2011). **Meclis-i Ayan Zabıtlarına Göre Ahmed Rıza Bey**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

BOLAY, S. H. (2002). “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Düşünce Tarihi” **Türkler**, C: XIV, Osmanlı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.515-565.

DEMİRBAŞ, B. (1988). **Ahmet Rıza Bey'in Anıları**, İstanbul: Arba Yayınları.

EBUZZİYA, Z. (1989). “Ahmet Rıza”, **DİA**, C: II, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 124-127.

ERGENEKON, A. (1999). **Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

ERGENEKAN, M. (2011). “Ahmet Rıza Bey ve Meşveret Gazetesi” **Global Media Journal**, C: I, S: 2, İstanbul, s.106-120.

FENDOĞLU, T. (2002). “1876 Anayasası ve Monarşik Modernleşme Dönemi (1876–1908)”, **Türkler**, C: XIV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.739-750.

FINDIKOĞLU, F. (1962). “Auguste Comte ve Ahmet Rıza”, **Türkiye Harsi ve İctimai Araştırmalar Derneği A Serisi Neşriyatı**, Sayı: 40, İstanbul, s.3-15.

GÜNDÜZ, M. ve BARDAK, M. (2011). **Ahmet Rıza Bey ve “Vazife ve Mesuliyet” Eserleri**, Ankara: Divan Kitap.

KARPAT, K. (2015). **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: Timaş Yayınları.

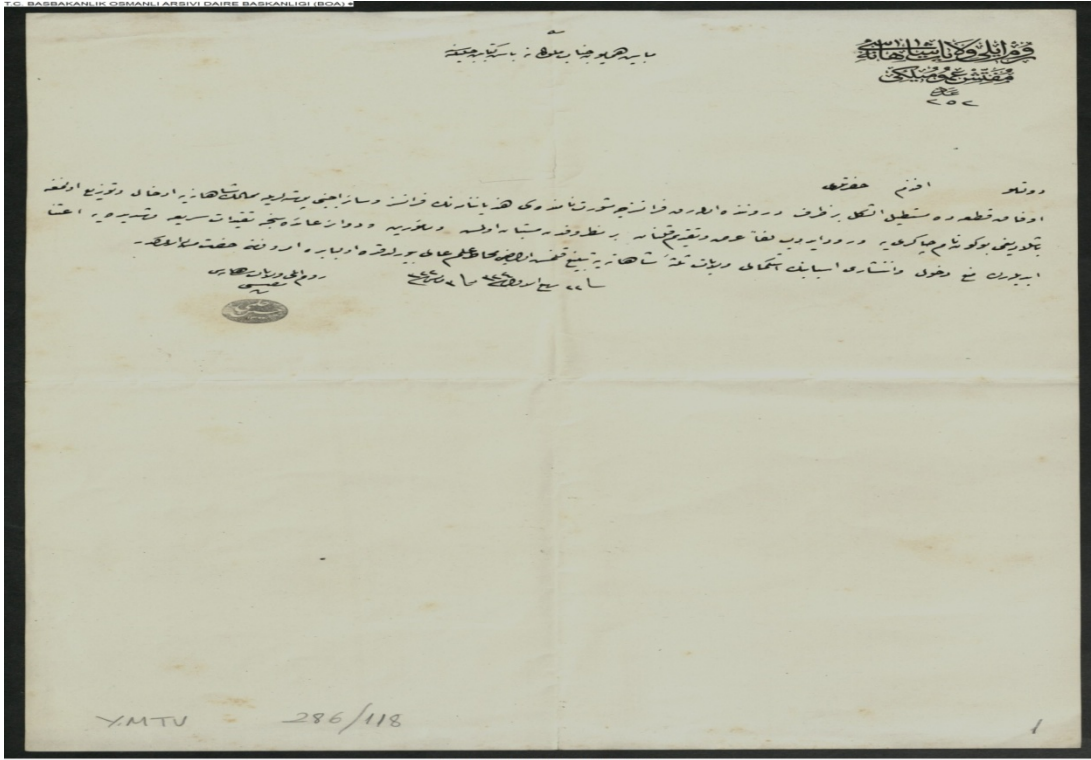
- KORLAELÇİ, M. (1986). **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi**, İstanbul: İnsan Yayınları.
- KORLAELÇİ, M. (1992). "Ahmed Rıza (1859 1930)", **Felsefe Dünyası**, S: 4, Ankara, s.48-58.
- KORLAELÇİ, M. (1998). "Pozitivizmin Türkiye'ye Girişinde İki Öncü", **Felsefe Dünyası**, S: 28, Ankara, s. 43-61.
- KURAN, A. B. (1995). **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul: Celcüt Matbaası.
- MALKOÇ, E. (2007a). "Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S: 11, İstanbul, s.93-162.
- MALKOÇ, E. (2007b). "Haluk Şehsuvaroğlu'nun Kaleminden Ahmed Rıza Bey ve Yazışmaları", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S: 12, İstanbul, s.107-163.
- LEWIS, B. (2014). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- MCCARTHY, J. (2006). **Osmanlı'ya Veda**, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- ORTAYLI, İ. (2002). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZCAN, A. (1989). "Meşveret" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C: XXIX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.396-398.
- ÖZDEN, B. A. (2004). "Ahmed Rıza", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**, C: I, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası-Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi, İstanbul: İletişim Yayınları, s.120-128.
- ÖZLEM, D. (2004). "Türkiye'de Pozitivizm ve Siyaset", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**, C: III, Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 452-464.
- SÖNMEZ, E. (2012). **Ahmed Rıza Bir Jön Türk Liderinin Siyasi Entelektüel Portresi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TUNAYA, T. Z. (1988a). **Türkiye'de Siyasi Partiler (İkinci Meşrutiyet Dönemi)**, C:I, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- TUNAYA, T. Z. (1988). **Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi 1918-1922)**, C:II, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- YALÇIN, H. C. (2000). **Siyasal Anılar**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- YALÇIN, H. C. (2001). **Tanıdıklarım**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ZÜRCHER, E. J. (2000). **Modernleşen Türkiye Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ZÜRCHER, E. J. (2013). **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul: İletişim Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- ARABACI, C. (2016). "İttihad ve Terakki Basını",
http://www.canerarabaci.com/makaleler_ittihat_ve_terakki_basini-sayfa_id-333-id-53542, Erişim Tarihi: 25.01.2016.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Gotthold_Ephraim_Lessing, Erişim Tarihi: 23.01.2016.

EKLER VE TRANSKRİPTLERİ

Ek-1: Ülkeye girişi yasaklı Fransızca Meşveret gazetesinin yabancı postalarla ülkeye giriş yaptığına dair belge.

Rumili Vilayet-i Şahanesi Müfettiş Umumiliği

Adet

252

Hu/Hüve

Mabeyn-i Hümayun Cenab-ı Mülukâne Baş Kitabet-i Celilesine

Devletlü Efendim Hazretleri

Ufak kıtada müstatil eşkal bir zarf derununda olarak Fransızca Meşveret namındaki hezeyannamenin Fransız ve sair ecnebi postalarıyla memalik-i şahaneye idhal ve tevzi olunmağa başladığı bugün nam-ı çakeriye vurud idüp leffen arz ve takdim kılınan bir mazrufdan müsteban olmuş ve memuriyet ve devair-iâidesince takayyudat-ı seri'a ve şedideye itina idilerek men-i duhul ve intişarı esbabının istikmalî vilayât-ı selase-i şahaneye tebliğ kılınmış olacağı muhat-ı ilm-i ali buyuruldukda ol babda emru ferman hazreti men leh-ül emrindür.

Fi 22 Rebiülevvel 1324 ve Fi 3 Mayıs 1322

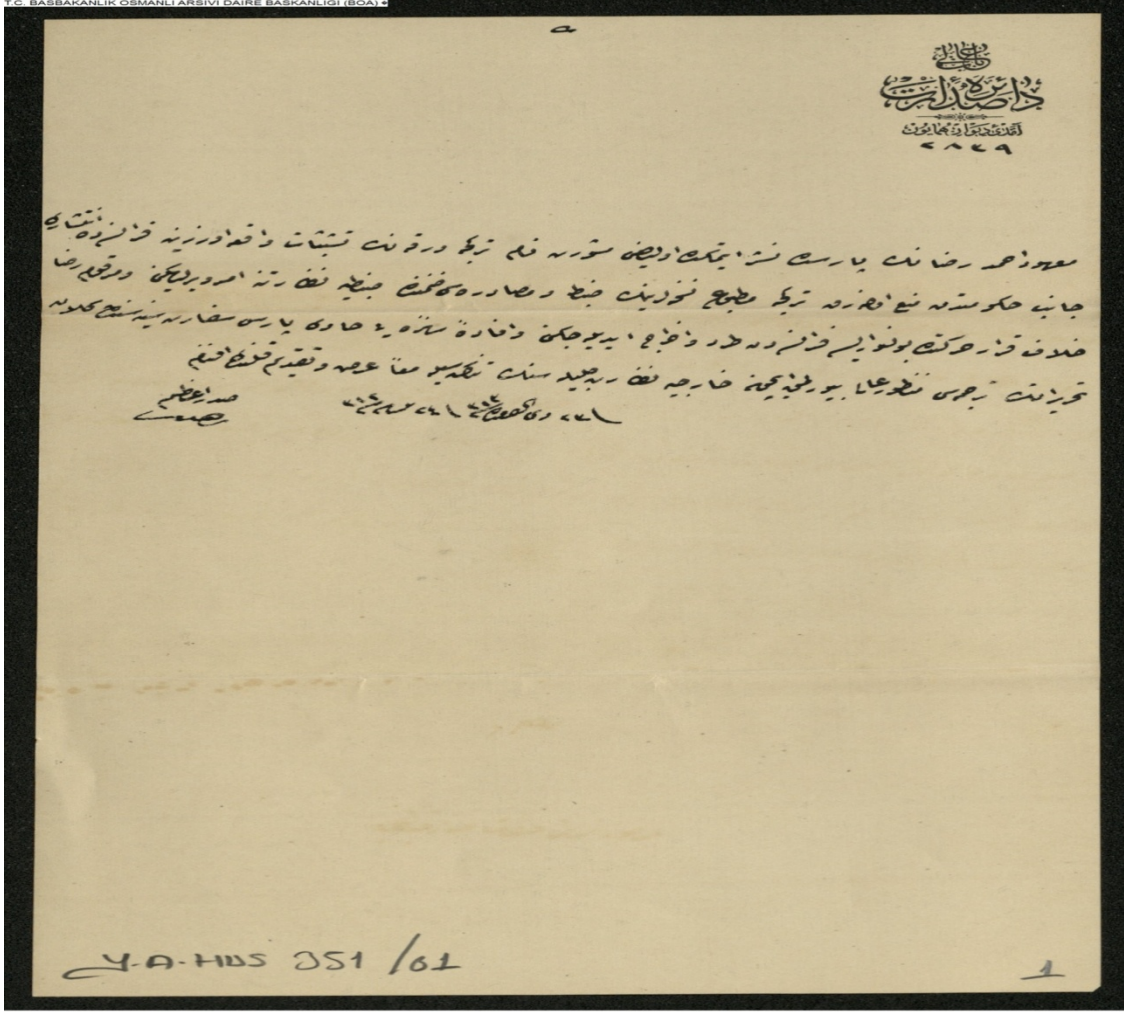
(Mühür)

Rumili Vilayet-i Şahane Müfettişi

Hüseyin Hilmi

1300

Ek-2: Ahmet Rıza'nın Paris'te neşrettiği Meşveret Gazetesi'nin Türkçe matbu nüshalarının yasaklanmasına dair belge.

Y.A.HUS.00351.00061.001

BA

Bab-ı Ali

Daire-i Sadaret

Amedi-i Divan-ı Hümayun

2839

Mahud Ahmed Rıza'nın Paris'te neşr itmekte olduğu Meşveret nam Türkçe varakanın teşebbüsat-ı vakıa üzerine Fransa'da intişarı canib-i hükümetten men olunarak Türkçe matbuu nüshalarının zabt ve müsaderesi zımmına zaptiye nezaretine emir virildiği ve merkurum Rıza hilaf-ı karar-ı hareketde bulunur ise Fransa'dan tart ve ihraç idileceğini ve ifade-yi saireyi havi Paris sefaret-i seniyesinden gelen tahriratın tercümesi manzur-ı âli buyurulmak için Hariciye Nezareti celilesinin tezkiresiyle mean arz ve takdim kılındı efendim.

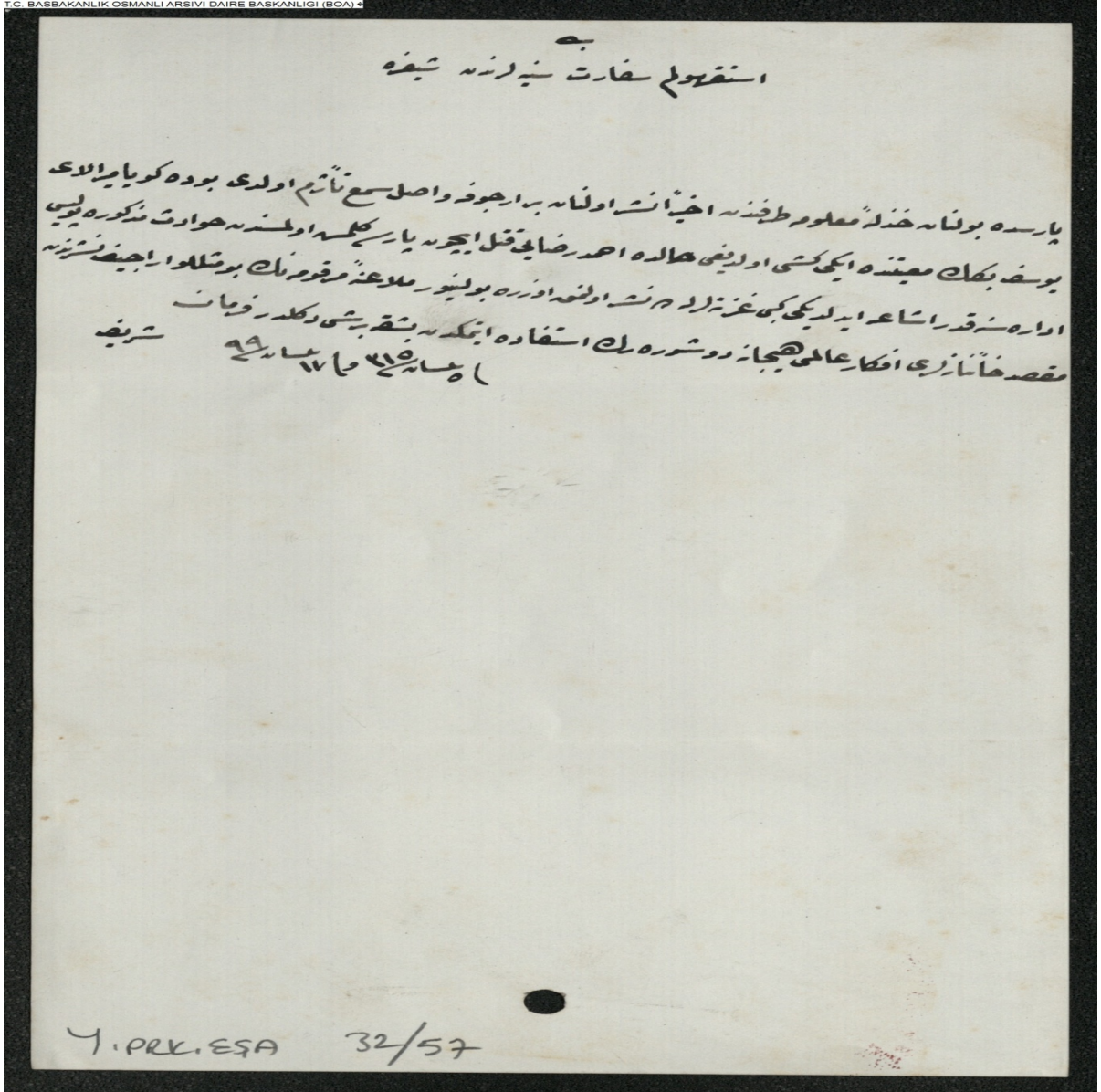
Fi 23 Zilkade Sene 1313

Fi 24 Nisan 1312

Sadrazam

Rıfat (Halil Rıfat Paşa)

Ek-3: Miralay Yusuf Bey'in Ahmet Rıza'yı öldürmek için Paris'e geldiğine dair gazetelerin yalan haber yayınladığına dair belge.

Y.PRK.EŞA.00032.00057.001

BA

Stockholm Sefaret-i Seniyesinden Şifre

Paris'te bulunan hezele-i malume tarafından ahiren neşr olunan bir ercuve vasıl-ı semî'-i teessürüm oldu. Bu da güya Miralay Yusuf Beyin maiyetinde iki kişi olduğu halde Ahmed Rıza'yı katl için Paris'e gelmiş olmasından havadis-i mezkûre polis idaresine kadar işa-a edildiği gibi gazetelerde neşr olunmak üzere bulunuyor. mülâane-i merkumenin bu musüllü eracif neşrinden maksad-ı hainaneleri efkâr-ı âlemi heyecana düşürerek istifade etmekten başka bir şey değildir ferman.

Fi 5 Nisan 1315 ve Fi 17 Nisan 1899

Şerif

Ek- 4: Ahmet Rıza'nın fırsat buldukça yazdığı risalelerde mülki, askeri devlet memurlarının tarizatda bulunduğu ve Şerif Paşa'nın da işgüzarlık yaparak Ahmet Paşa'nın etrafında dolaştığına dair belge.

یادش بخیر بنیاده شرفه

تخصیفات واقعه نظر احمد ضابطه الی که کج او بد بر سیکه یازمعه اولیغی و بنوده ان یازم
دولت مشور به ملک و عسکری عقیده تعریضات تدبیر ده بولمیش و بر طرفه به یازم ندرک
ایده به اولوایر با صدیر معنیست ایده بکن اطلاقه بو صبرک استغریح فیری شریف
بنا طرفه عمده غنیه عبدالمعز کیفیه کلجی فضا رض بالناس ابلاغ اولمیش و جمله یازم
مشایر ابکنه الی طاسلامه و خدمت ابرار اید زرقه انیک ایچونه کند و نه ایسه ایقه
اولیغینه و بورده بولسا نه طبله ده ایکن اویج کسی یازم و سار انحصار قلمه اطرافه
طولاندروب سراب ایضه اولیغینه و یازم و سار انحصار قلمه و ضعی واطه اولیغ
قولانمیش که رابسه یازم ایکن ایچونه بکن دیو عجایب خبر و بریکه و مشایر اولیغ
بیلکه هر نه کند و نه یازم ایکن ایچونه بکن دیو عجایب خبر و بریکه و مشایر اولیغ
صانوبه استفاره انیک ایچونه یازم فلان یازمعه و بابا یازم یعنی سولمکه در مشایر ایچونه
یازم بر روزیه بولمیه فایضه طعنه عافیه محاسن سونیه و یازم یعنی المویچ عقیق
ابراز خدمت کتاب محمد و جنبه تفصیل ایچونه و بولم بلایوم ابکنه ایضه انحصار مرقوم بکن
طبع و اولیغ دو شوب بالاغره لایح بولمیه ایکن ایچونه و تصدیق موجب اصوله تصدیق ایچونه
و کند و سینه بالاغره بیوده بره سار کتوره بکلیمه صافلای و دور ایسه عقیق

Y.PRK.EŞA 32/76 2 urk 1-1

Y.PRK.EŞA.00032.00074.001

ایمانندہ - عقی کی کسبہ اولیٰ اوستہ و لطیفہ اولیٰ بانہ و بلاخرہ صاعی داعی اولیٰ جوہ اولیٰ
اولیٰ نازک شبرہ فارسیقدہ توفی ابرہ ایہ ایہ اسراج ایہ ایہ صبر

Y.PRK.EŞA

32/74

1-2

Y.PRK.EŞA.00032.00074.001

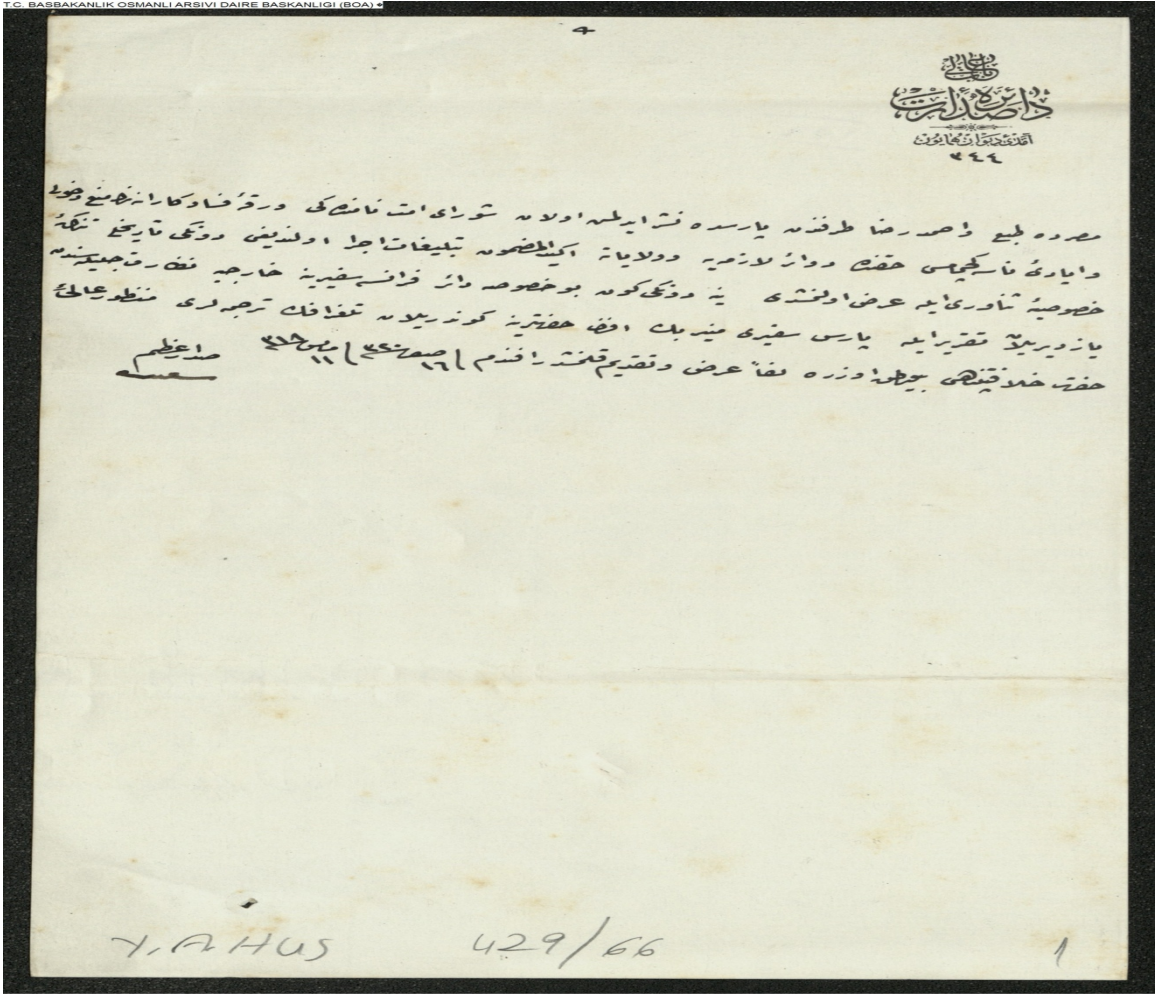
BA

Paris Sefaret-i Seniyelerinden Şifre

Tahkikat vakıaya nazaran Ahmed Rıza'nın eli değdikçe öyle bir risale yazmakta olduğu ve bunlara en ziyade devlet memurin-imülkiye ve askeriyesi hakkında tarizat-işedidede bulunduğu ve bir taraftan para tedarik edecek olur ise bastırmağa teşebbüs edeceği anlaşılmıştır. Bu haberin Stockholm sefiri Şerif Paşa tarafından arz-ı atebe-i ulya kılınması keyfiyetine gelince mükeddema dahi bi'l-münasebe iblağ olduğu vecihle paşa-yı müşarun ileyhe işgüzarlık taslamak ve hizmet ibraz ile terakki itmek için kendisine iş aramakta olduğundan ve burada bulunan talebeden iki üç kişiye Rıza'nın ve sair eşhas takımının etrafında dolaştırıp sermaye aramakta olduğundan Rıza ve sair eşhas hezelesini dahi vasıta olarak kullandığı kimesneler ise paşa-yı müşarun ileyhin parası çokça ve maharet ve tecrübesi azca olduğu herkes gibi bildiklerinden kendüsünden para çekmek için bin türlü acayip haberler vermekte ve maşürun ileyh vasıtasıyla satıp istifade itmek için risaleler felanlar yazmakta veya yazacağını söylemektedirler. müşarun ileyh Şerif Paşa'nın bir düziye bu işlere karışması zann-ı acizanemce esasen su-i niyete veya fesada mebni olmayupbil'akis aklınca ibraz-ı hizmetle iktisab-ı mahduhiyet tefeyyüz eylemek içündür. Ve böyle bila lüzum işgüzarlıklar ile eşhas-ı merkumenintam'a ve amele düşüb bil'ahire hiç yoktan işler çıkaracaklarına ve tasdi-i mucib ahvale tasaddi eyleyeceklerine ve kendisünde bil'ahire beyhude yere lisana götüreceklerine saflığı ve durediş olmaması hasebiyle akli ermemesindendir. Akli kesmiş olsa üstüne vazife olmayan ve bil'ahiresada-ı dai olacak olan öyle nazik şeylere karışmaktan tevakki eder idi. Fi 2 Mayıs sene 1899 ve Fi 20 Nisan 1315.

Münir

Ek- 5: Mısır'da tab edilen ve Ahmet Rıza tarafından Paris'te neşrolunan Şura-yı Ümmet gazetesine dair Paris ve Fransa Sefâretine gönderilen yazıya dair belge.

Y_A_HUS_00429.00066.001

BA

Bab-ı Ali

Daire-i Sadaret

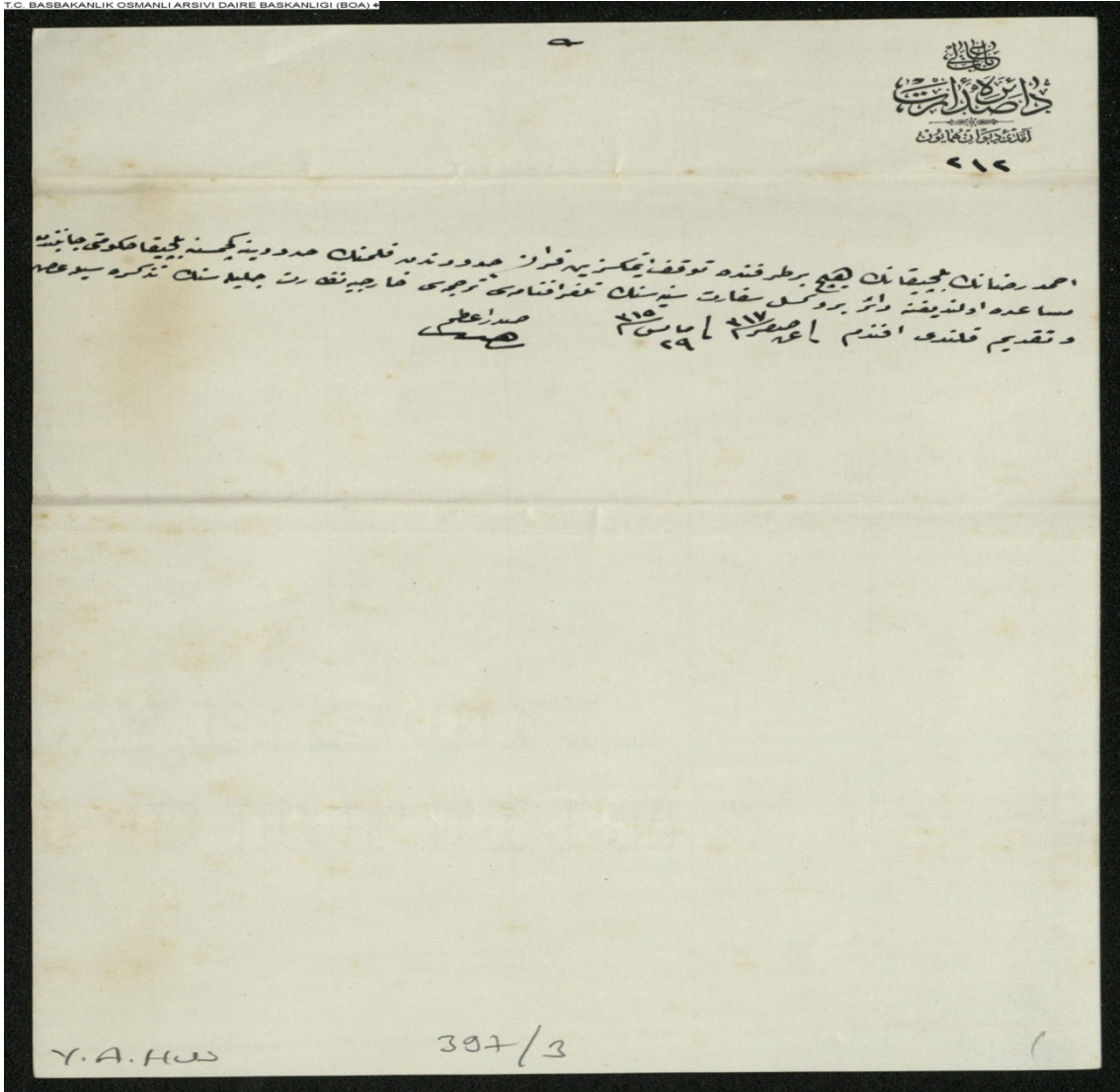
Amedi-i Divan-ı Humayun

244

Mısır'da tab ve Ahmed Rıza tarafından Paris'de neşrolunmuş olan Şura-yı Ümmet namındaki varaka-i fesadkeranenin men-i duhulü ve iyade-i nasa geçmemesi hakkında devair-i lazimeye ve vilayataekid-il mazmun tebligat icra olunduğu dünki tarihli tezkire-i hususiye-i sanaveri ile arz olunmuştu. Yine dünki gün bu hususa dair Fransız sefirine hariciye nezareti celilesinden yazdırılan takrir ile Paris sefiri Münir Bey Efendi hazretlerine gönderilen telgrafın tercümeleri manzur-ı âliyi hazret-i hilafetpenahi buyurulmak üzere leffen arz ve takdim kılınmıştır efendim. Fi 16 Safer Sene 1320 ve fi 11 Mayıs 1318.

Sadrazam Said

Ek- 6: Ahmet Rıza'nın, Belçika'nın hiç bir tarafında tevkif edilmeksizin Fransa hududundan Flemenk hududuna geçmesine Belçika Hükümeti'nin müsaade ettiğine dair belgeler.

Y_A_HUS_00397.00003.001

Bâb-ı Âlî

Daire-i Sadaret

Amedi-i Divan-ı Hümayun

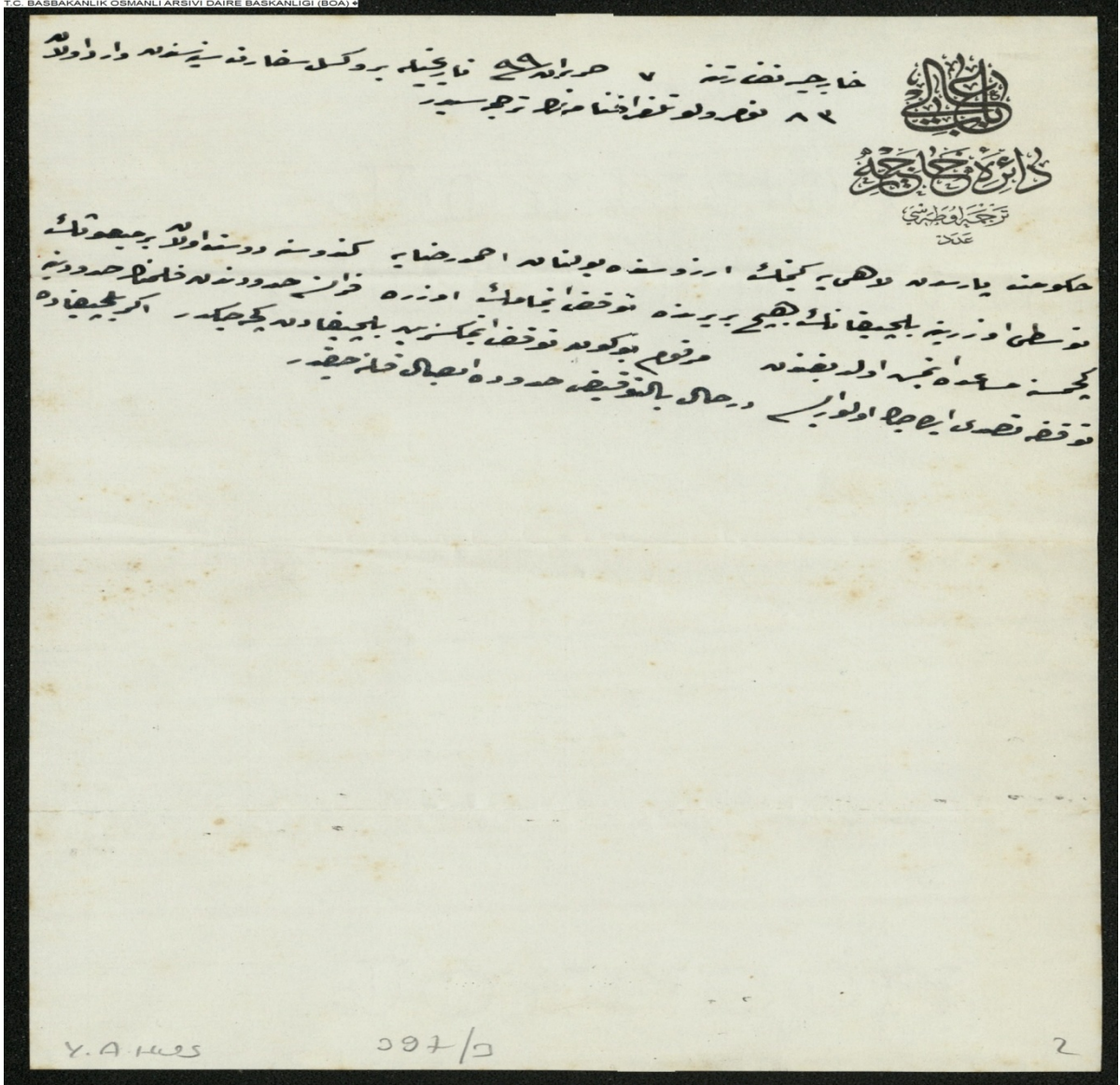
212

Ahmet Rıza'nın Belçika'nın hiç bir tarafında tevkif itmeksizin Fransa hududundan Flemenk hududuna geçmesine Belçika Hükümeti canibinden müsaade olunduğuna dair bir Brüksel Sefaret-i seniyesinin telgrafnamesi tercümesi hariciye nezaret celilesinin tezkiresiyle arz ve takdim kılındı efendim. Fi Gurre-i Safer (1)317 fi 29 Mayıs(1)315.

Sadırazam

Rıfat

(Halil Rıfat Paşa)

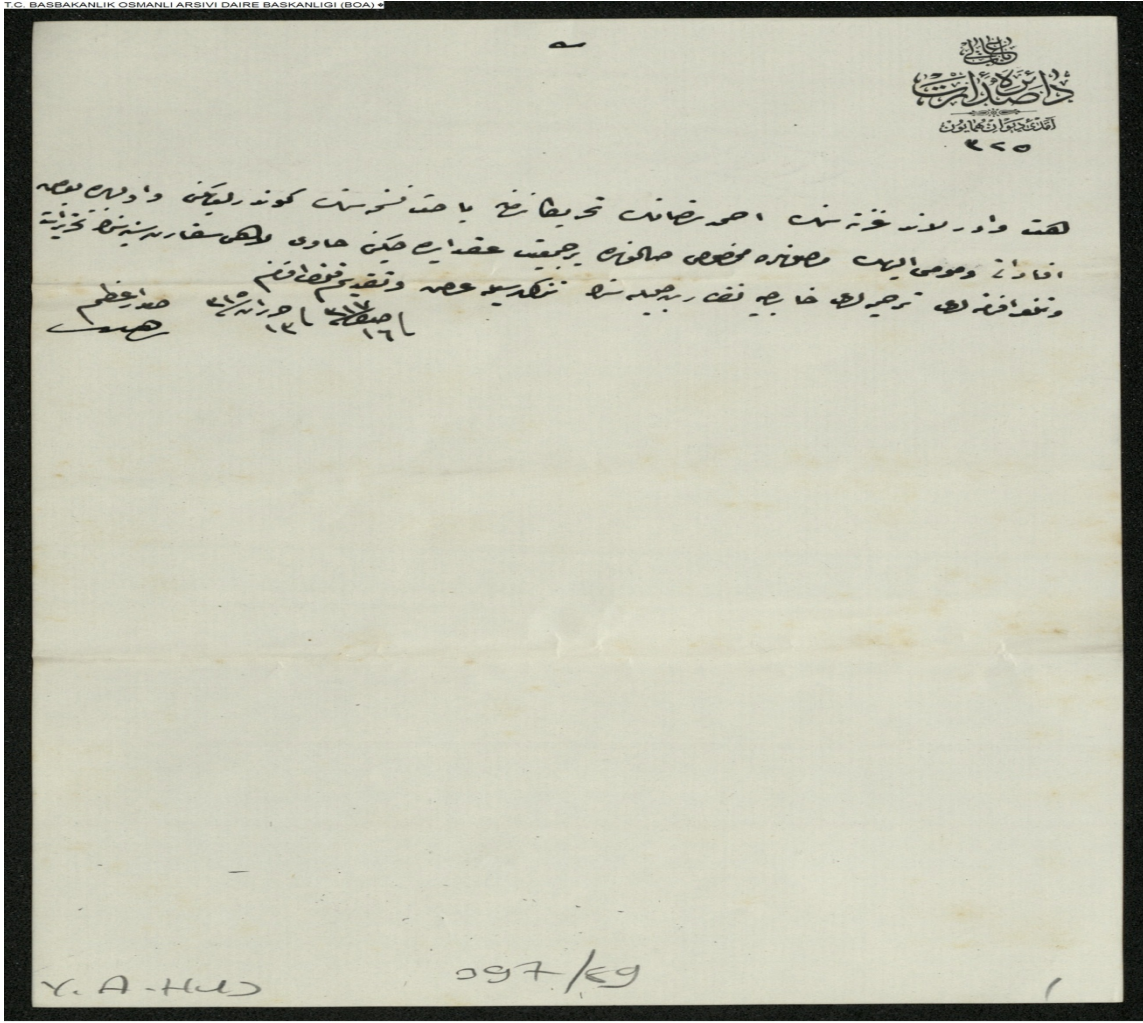
Y A HUS 00397.00003.002

Bâb-ı Âlî**Daire-i Hususi****Tercüme Odası****Adet**

Hariciye Nezaretine 7 Haziran sene (12)99 tarihiyle Brüksel Sefaret-i seniyesinden varid olan 83 numarolu telgrafnamenin tercümesidir.

Hükümet Paris'den Lahey'e gitmek arzusunda bulunan Ahmet Rıza'ya kendüsüne dost olan bir meb'usun tavasutu üzerine Belçika'nın hiçbir yerinde tevkif itmemek üzere Fransız hududundan Flemenk hududuna geçmesine müsaade itmiş olduğundan merkurum bu gün tevkif itmeksizin Belçika'dan geçecektir. Eğer Belçika'da tevakkufa tasaddi idecek olur ise derhal bi't-tevkif hududa isal kılınacaktır.

Ek- 7: Ahmed Rıza'nın Lahey Konferansındaki faaliyetlerine dair belgeler.

Y__A__HUS_00397.00089.001

BA

Bab-ı Âli

Daire-i Sadaret

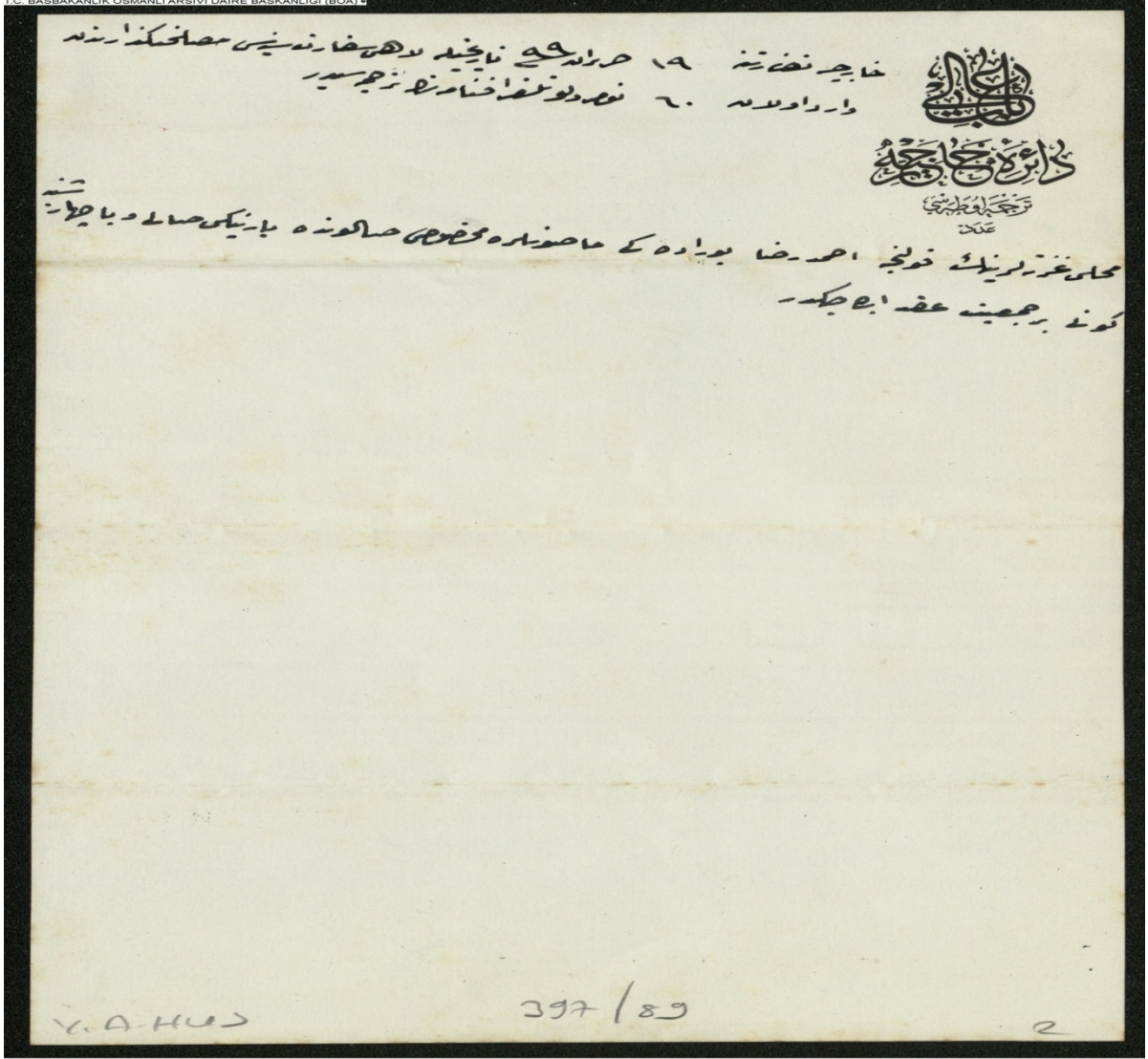
Amedi-i Divan-ı Humayun

325

Hetvaderland Gazetesinin Ahmed Rıza'nın tahrikâtına bahis nüshasının gönderildiğini ve ol babda bazı ifadâtı ve mumailiyhimin masonlara mahsus salonda bir cemiyet akdideceğini havi lahey sefaret seniyyesinin tahrirat ve telgrafnameleri tercümeleri hariciye nezaret-i celilesinin tezkiresiyle arz ve takdim kılındı efendim

Fi 16 Safer 1317 ve 13 Haziran 1315

Sadrazam Rıfat (Halil Rıfat Paşa)

Bab-1 Ali

Daire-i Hariciye

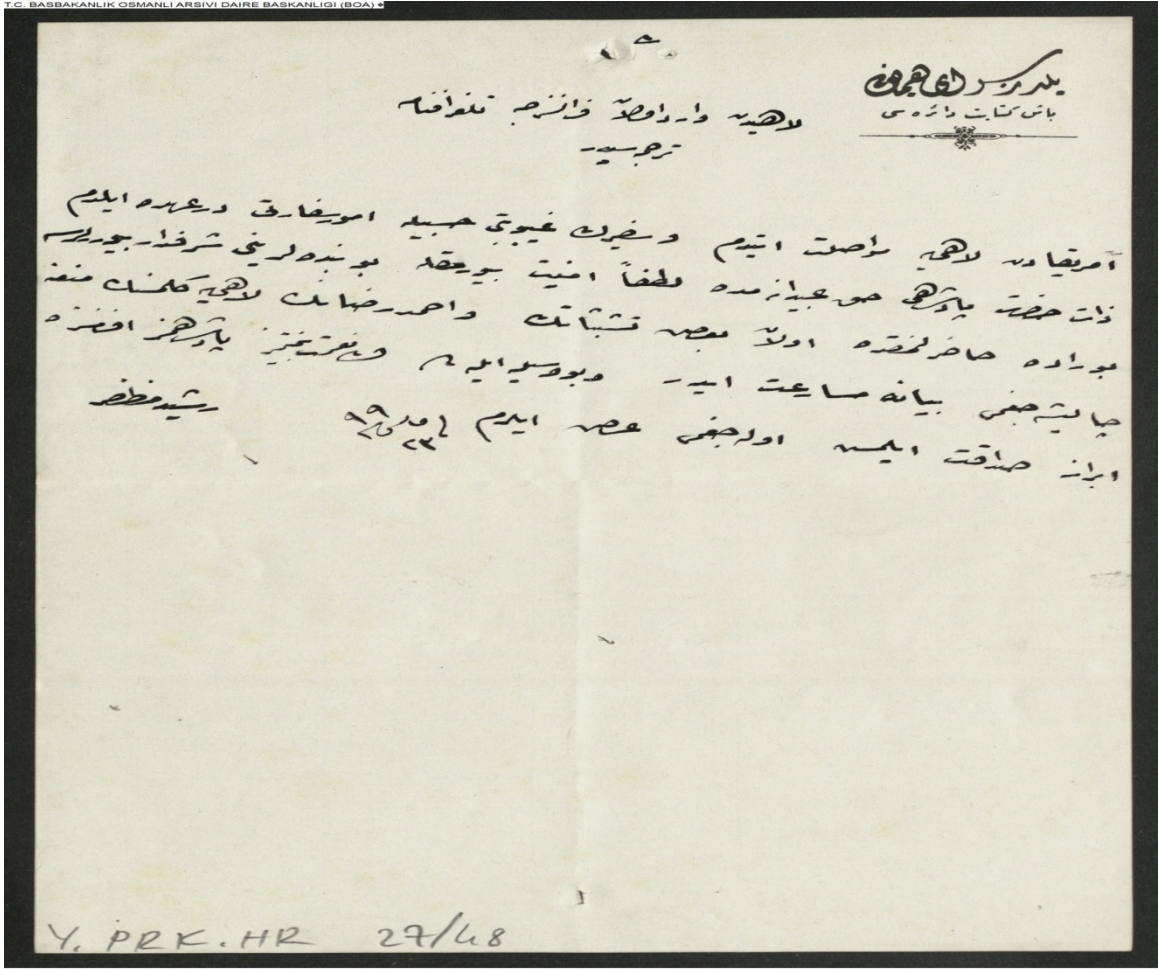
Tercüme Odası

Adet

Hariciye nezareti 19 Haziran 1899 tarihli Lahey Sefarat-i Seniyesi maslahatgüzarından varid olan 60 numarolu telgrafname tercümesidir.

Mahalli gazetelerin kavlince Ahmed Rıza buradaki masonlara mahsus salonda yarınki Salı veya Çarşamba gün bir cemiyet akd idecektir.

Ek- 8: Reşid Muzaffer'in Amerika'dan Lahey'e gelerek sefaretin işlerini üstlendiği ve orada hazırlanmakta olan teşebbüsler ile Ahmet Rıza'nın Lahey'e gelmesine engel olacağına dair belge

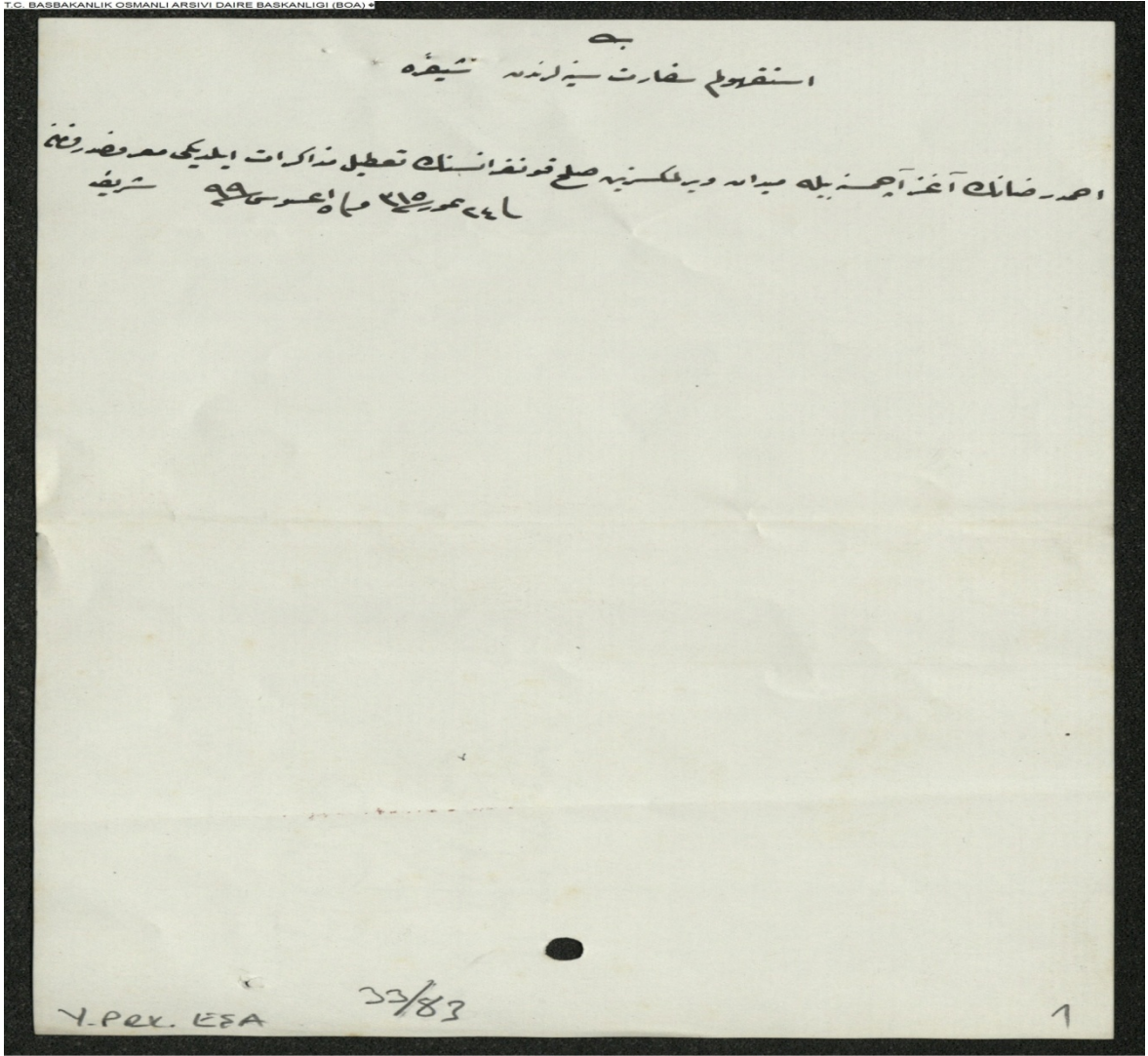
Yıldız Saray-ı Hümayun

Baş Katip Dairesi

Lahey'den Varid Olan Fransızca Telgrafname Tercümesidir.

Amerika'dan Lahey'e muvasalat ettim. Ve sefirin gayubeti hasebiyle umur-ı sefaret-i deruhte eyledim. Zat-ı hazret-i padişahî hakk-ı abidanemde lutfen emniyet buyurmakla bu bendelerini şerefdar buyururlarsa burada hazırlanmakta olan bazı teşebbüsün ve Ahmed Rıza'nın Lahey'e gelmesinin menine çalışacağımı beyana müsarat ider ve bu vesile ile de veli-i niğmetimiz padişahımız efendimize ibraz-ı sadakat eylemiş olacağımı arz eylerim. Fi 23 Mayıs 1299 Reşid Muzaffer

Ek-9: Mahalli hükümetin baskısı sonucunda sulh konferansında Ahmet Rıza'nın konuşmasının engellendiğine dair belgeler.

Y.PRK.EŞA.00033.00083.001

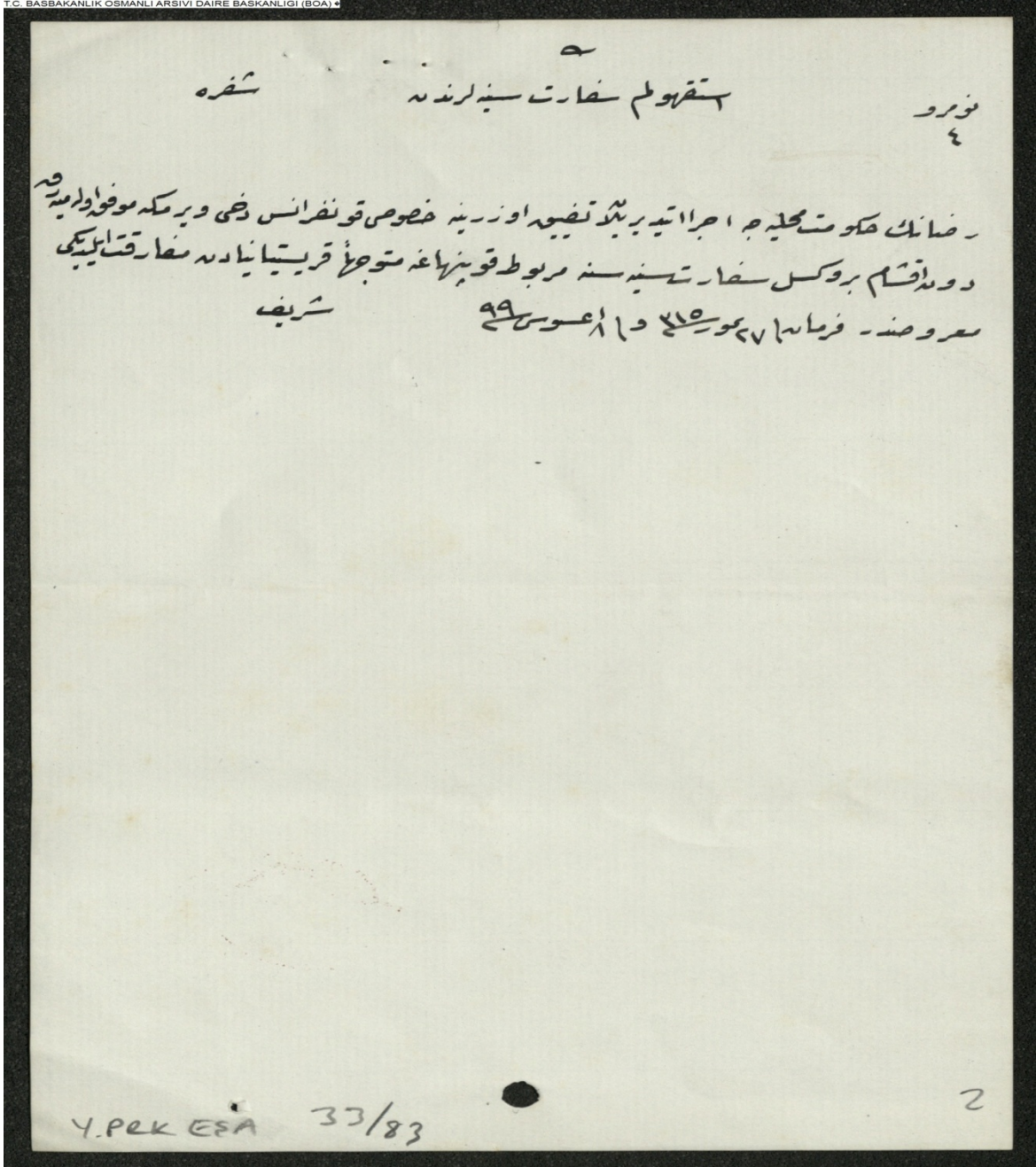
BA

Stockholm Sefaret-i Seniyelerinden Şifre

Ahmed Rıza'nın ağız açmasına bile meydan verilmeksizin sulh konferansının tatil-i müzakerat eylediği maruzdur ferman

Fi 24 Temmuz 1315 ve Fi 5 Ağustos (12)99

Şerif

Y.PRK.EŞA.00033.00083.002

BA

Stockholm Sefaret-i Seniyelerinden Şifre numero 4

Rıza'nın hükümet-i mahallice icra ittirilen tazyik üzerine hususi konferans dahi vermeğe muvaffak olamayarak dün akşam Brüksel sefaret-i seniyesine merbut Kopenhag'a müteveccihen Kırstiyanya'dan mufarakat eylediği maruzdur ferman

Fi 27 Temmuz 1315 ve 8 Ağustos (12)99

Şerif

Ek- 10: Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey'e masraflarını karşılamak üzere padişahın emriyle 1000 Osmanlı lirası gönderildiğine dair Hazine-i Hassa Umum Müdürlüğü'nün yazısı.

OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI

قریه شاهانه
مدرسه شریفیه
عقد

اعلیٰ کرامتہ احمد رضا بہ افندیہ ہفتبرہ

الغناء

بکرہ پارسیہ بر اطفالہ ولکہ عزیزان لائت واری فندت معلہ ۳۰
بویلفہ الدین مسیح عالی ہفت پارسیہ اولہ بہ بہیہ وکلہ بہ اولہ
ان اہ نقای عجبیلہ بوہونلہ ساعہ حمید وازن روزم واندام
اہ استغناء شایع مسوایہ ہوقبت دونکہ الطاف اللہ نہ نظر ہونکہ
کی نونہ بیستم زات سوکسان افندز ہفتبرہ انہ روز ہونکہ سیدز روز
ارلا ہونکہ عبادتہ بہ دلیل نوبہ املہ اوزرہ اوزارہ بالکع انہیا۔
جوہرہ صف زائدہ دونہی اجہ شرفیاب نفیس الہیم اوزارہ
سہ شرایہ نظرہ ہللیہ نونقیاب عد عثمانیہ پارسیہ
ہونہ نہ نودوع اللہ نہ نفاہنہ انناہ قطعہ ہن نفاہ عالی کرمانہ
نقدیم ونبایہ خند۔ وایچہ زات سیدزہ سلام مسعد انجام ہنبا۔
فلانیا ہنبا بنینہ وحبہ اوزارہ ہنبا بہ ہونکہ ارباب اوزارہ ہفت
سہ الارک۔

Y.EE 0015 219 001

Hazine-yi Hassa-i Şahane

Müdiriyeti Umumiyesi

Adet

Ayan-ı kiramdan Ahmed Rıza Beyefendiye Hazretlerine

Bu kere Paris'e muvassalatla vatan-ı azizimizin selamet ve saadeti hizmet-î mahlasıyla ştigal buyurulmakda olduğu mesmu'-ı ali hazretipadişahî olarak mucib-I mahzuziyet-iseniyye-ı mülükane olmuştur. İnşallah-ı teala bu suretle sa'y-I hamiiyetperveranelerinde devam ve ikdam ile istihsali netayiç-ı mes'udeye muvaffakiyet devletleri eltaf-I ilahiyeden muntazır bulunmuştur. Veli-yini'met peymanım Zat-I şevketsemat efendimiz hazretlerinin imat-ı dizü hak samilerinde derkar olan bu zat-ı ulyalarına bir delil-I tevbih olmak üzere orada bit-tab-I ihtiyar buyurulacak masarifzaide-I devletleri için şerefyab telakkisi olduğum emrü irade-iseniyye-ı şehriyari marzuk-ı celile tevfikân bin aded Osmanlı lirası postasına tevdi olunarak mukabilinde alınan bir kıt'a çek leffen su'b-ı ali-i kerimanlerine takdim ve teşyar kılınmıştır. Ve zat-i samilerine selam saadet encamp cenab-ı hilafetpenahinin tebliği ve cümle emr-u ferman-ı hümayundan bulunmağla ol bab da emr-u ferman hazret-i men lehü'l-emrindür.